

Jordgubbsdalens kungar

Bärodling i Finnerödja under 1900-talet

Maria Holmberg

**Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Trädgårdens och landskapsvårdens hantverk**

15 hp

**Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet**

2016

Fig. 1, Försättsblad, 1980- tal, Jordgubbskungen Olle Jansson med okända "jordgubbsänglar". På denna gård startade de första jordgubbsodlingarna i byn Däldenäs.

Jordgubbsdalens kungar
Bärodling i Finnerödja under 1900-talet

Maria Holmberg

Handledare: Pierre Nestlog

Kandidatuppsats, 15 hp
Trädgården och landskapsvårdens hantverk, inriktning trädgård.

Program in Conservation, Gardening
Graduating thesis, 2016

By: Maria Holmberg
Mentor: Pierre Nestlog

The Kings of the Strawberry Valley, Berry cultivation in Finnerödja during the 1900s.

ABSTRACT

The commercial strawberry cultivation in the Finnerödja area lasted for 70 years, starting in the 1920ies. The craftsmanship was passed on from generation to generation. In the 1960ies, the small-scale business represented 60 percent of Sweden's market for strawberries. During this time, large investments were spent on development and promotion of the cultivation and with support from the College of Agriculture and Household Societies, coaching sessions as well as tests were conducted covering species, breeding, fertilizing, transportation, crop-spraying.

There is limited documentation about the local strawberry farmers from this time. One of the main points with this thesis is to record the professional craftsmanship and cultural heritage created by these farmers, as its history would otherwise be lost. Through qualitative interviews with local farmers and their descendants, I have tried to grasp what life as a strawberry farmer looked like in 1917 and how it evolved until the cultivation era ceased in the area.

Through a study of the development of Sweden's rural agriculture and the development of commercial strawberry cultivations in Finnerödja area, the thesis will answer the below questions;

- Why did the strawberry cultivation grow to be so significant in Finnerödja?
- Why did the cultivation cease to exist?

Based on the result of the study, interviews and literature, a time line has been created, with the aim to explain how changes in Sweden effected the strawberry cultivation in the area.

The most essential factors contributing to the success of the strawberry cultivation; environment with superb conditions, the creation of the Finnerödja Strawberry Cultivation Union strengthened local farmers, tests on farms strengthened local cultivation, distribution through railway, the use of efficient instruments and work methods

The most essential factors contributing to the end of the strawberry cultivation era; the influence of State decisions: a new Agricultural Policy introduced favoring large-scale production, tariffs promoting export goods, the railway stop in Finnerödja closed. New owner of Finnerödja Bär AB focusing solely on large-scale production, the fourth generation of farmers unwilling to take over, and lack of crop rotation.

Title in original language: Jordgubbsdalens kungar, Bärödling i Finnerödja under 1900-talet

Language of text: Swedish

Number of pages: 43

Keywords/Nyckelord: Strawberry, Strawberryfields, Strawberry cultivation, Craftmanship, Jordgubbe, Jordgubbsodling, Frilandsodling jordgubbar, Finnerödja

Förord

Min far, Ebbe Holmberg, tillhör den sista generationen som yrkesmässigt odlade jordgubbar i Finnerödjatrakten, närmare bestämt på gården "Ångarna" i Däldenäs. Jag tillhör den fjärde och sista generationen som växte upp i Jordgubbsdalen Finnerödja. Mina barndomssomrar minns jag i jordgubbslanden, plocka gubbar, rensa ogräs, halma i landen, springa i vattensprutan, sälja jordgubbar ut med E20, leverera bär till Finnerödja Bär och olika matbutiker. Tidiga morgnar hela sommarlovet för att hjälpa till med odlingen. Jag minns det som slitigt och mycket jobb. När mina klasskamrater var lediga och på semester, hade jag och min bror fullt upp med att jobba och hjälpa till på gården. Men jag minns det även med skratt och glädje. På ett sätt var det ett paradiset att växa upp i när barnsbeneden hade så mycket energi, leka, bada i sjön Skagern och äta jordgubbar när vi ville. Lyckan när gården fylldes med liv och rörelse då jordgubbsplockarna kom, och bodde där hela somrarna.

När jag återbesöker samma trakter idag vid skrivandet av denna uppsats, ser jag inte ett spår av Jordgubbsdalen i Finnerödjatrakten. Nåt som för mig alltid varit en självklar del av min historia, våran historia. En tanke slår mig, hur är det möjligt att all denna mark, som nu till stor del är igenväxt eller ligger i träda, för bara 20-30 år sedan var uppodlad jordgubbsmark? Det doftade jordgubbar överallt när man åkte efter vägarna. Vad har hänt med jordgubbsodlarna, Jordgubbsdalens kungar? Idag är det ödsligt och känns nästan som ett övergivet landskap. Många av oss känner till företaget Finnerödja Bär AB, men känner ni till historien kring det röda bärets framgångssaga och Jordgubbsdalen Finnerödja?

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Pierre Nestlog för stöd under arbetets gång, och till institutionens bibliotekarie, Maria Hörnlund, för hjälp med att hitta litteratur och källor. Andreas Lindblad för stöd, många telefonsamtal och korrekturläsning. Sanna Johannesson för översättning och korrekturläsning. Tack till alla er som delat med er av eran tid, historiska foton och dokument.

Ett stort tack till
er alla!

Mariestad,
30 oktober 2016

Maria Holmberg

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	9
1.1 Bakgrund.....	9
1.2 Problemformulering.....	9
1.3 Frågeställningar.....	10
1.4 Syfte och målsättning.....	10
1.5 Avgränsningar.....	10
1.6 Metod.....	10
1.7 Tidigare forskning - Befintlig kunskap.....	10
1.8 Källkritik.....	11
2 Undersökningsdel.....	12
2.1 Sveriges jordbruksutveckling under 1900- talet.....	12
2.1.1 Utvandring till Amerika.....	12
2.1.2 Ny jordbrukspolitik.....	13
2.1.3 Bidragsreglerat jordbruk.....	13
2.2 Hushållningssällskapen.....	14
2.3 Kemins roll i jordbruket.....	14
2.4 Trädgårdsnäringen växer fram.....	14
2.5 Frukt- och bärödlingen under 1900- talet.....	15
2.6 Jordgubbe, <i>Fragaria</i> × <i>ananassa</i>	16
3 Resultat.....	18
3.1 Jordgubbsdalens odlare och deras gårdar.....	18
3.2 Första generationens jordgubbsodlare.....	18
3.2.1 Jordgubbskartongens utveckling.....	20
3.2.2 Uppköparna.....	20
3.3 Andra generationens jordgubbsodlare.....	21
3.3.1 Säsongsförberedelse och plantförökning.....	21
3.3.2 Konstbevattning.....	22
3.3.3 Agrokemi.....	23
3.3.4 Jordgubbsläger, plockare och kartonger.....	23
3.3.5 Halmning.....	24
3.3.6 Jordgubbsodlarföreningen.....	25
3.3.7 Konsortiet Svenska Bär.....	27
3.4 Tredje generationen jordgubbsodlare.....	27
3.4.1 Det effektiviserade jordbruket, maskinernas intågande.....	28
3.4.2 Agrokemi och skadeangrepp.....	29
3.4.3 Konstbevattning.....	30
3.4.4 Plantköp, förnyring och sorter.....	31
3.4.5 Plockare och läger.....	32
3.4.6 Jordgubbsodlarföreningen och Hushållningssällskapen.....	33
4 Diskussion och slutsatser.....	36
5 Sammanfattning.....	38
Käll- och litteraturförteckning.....	41
Bilagor.....	43

1 Inledning

1.1 Bakgrund

”Änglar på knä räddar kungar” (Nerikes Allehanda, 1969).

Så beskrivs jordgubbsodlingen i trakten kring Finnerödja i en av Örebro's större dagstidningar, Nerikes Allehanda från 1969. Flickor från hela Sverige kom som jordgubbsänglar till de dåvarande jordgubbskungarna (Nerikes Allehanda 1969, s. 26).

I Finnerödjatrakten bedrevs en omfattande jordgubbsodling som startade i början av 1900-talet och hade sin kulmen under 60-70 talet. Verksamheten omsatte då mångmiljonbelopp och sysselsatte över 400 yrkesverksamma odlare (Ottosson 1988, s. 50) (Bilaga 1, 2). Staten investerade under samma period stora resurser för att främja och stärka den inhemska odlingen av bär i området (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum). Yrkesodlingen har upphört i trakten sen ett par decennier tillbaka, men varumärket lever vidare och är fortfarande starkt kopplat till Finnerödja.

Fig. 2, En av jordgubbsänglarna i Finnerödja, okänd.

Fig. 3, Finnerödja 1971. Till vänster i bild en av Jordgubbskungarna David Eriksson, Anton Carlsson till höger.

1.2 Problemformulering

Finnerödja som plats och representant för jordgubbsodling är starkt kopplad och förankrad i Sverige och vår nutidshistoria. Det finns översiktlig beskrivning om traktens jordgubbsodling i litteratur som behandlar jordbruk och odling i Sverige. Men inget som skildrar och dokumenterar brukandet av marken och den enskilda jordgubbsodlaren. Den småskaliga yrkesodlingen kring Finnerödja har upphört helt och de få odlare som kan förmedla hantverket och sin kunskap börjar bli äldre. Dagens landskapsbild visar inga tecken på den omfattande jordgubbsodling som bedrevs i området. Och hantverket kring jordgubbsodling finns inte att finna i offentliga arkiv, utan ligger hos den enskilda odlaren och privata arkiv. Det saknas idag en vetenskaplig sammanställning av olika arkivmaterial och odlingshantverket som beskriver jordgubbsodlingen i området.

1.3 Frågeställningar

- Varför blev jordgubbsodling så betydande för trakten kring Finnerödja?
- Varför upphörde odlingen?

1.4 Syfte och målsättning

Syftet med undersökningen är att beskriva utvecklingen av jordgubbsodlingen i Finnerödja. Genom att lyfta fram den enskilda odlaren speglas en stor lokal yrkesodlarverksamhet, som kom att påverka den svenska bärödlingen under 1900-talet. Målet är att beskriva ett antal småskaliga gårdar och odlare i trakten för att beskriva en del av Sveriges snart bortglömda historia.

1.5 Avgränsningar

Arbetet tar sitt avstamp runt 1910-tal då den förste jordbrukaren började med jordgubbsodling i trakten, och slutar i sena 1990-talet då de sista småskaliga yrkesverksamma jordgubbsodlarna upphör. För att förstå dagens markanvändning har arbetet begränsats från 1910-tal till 2016. De gårdar som undersökts ligger i Däldenäs, Nysund socken utanför Finnerödja. Gårdarna har idag levande informanter som varit långvarigt yrkesverksamma inom jordgubbsodling.

Ingen koppling till genusaspekt har gjorts i den här uppsatsen, då detta inte var huvudsyftet. Den redovisade dokumentation speglar rådande normer i samhället.

1.6 Metod

För att ge en bakgrund till Sveriges agrarhistoria med fokus främst under 1900-talet har litteraturstudier gjorts som behandlar jordbrukets utveckling och förändring, samt trädgårdsnäringens framväxt. Undersökningen av gårdarna har genomförts genom kvalitativa intervjuer med odlarna, och deras ättlingar. Historiska foton, dokument och räkenskaper från gårdarnas och odlarnas privata arkivmaterial har undersökts och analyserats. Arkiv från Örebro läns Hushållningssällskaps på Arkiv Centrum Örebro rörande jordgubbsodling och försöksgårdar. En sammanställning av detta material har resulterat i en tidsaxel som ger en överblick av lokala och världsliga händelser som är betydande för utvecklingen av jordgubbsodlingen i Finnerödjaområdet (Bilaga 4).

Finnerödja Bär AB hade hela sitt arkiv i Finnerödja då det brann 1983, ett stort arkivmaterial har därför försvunnit. För att kunna få en uppfattning om verksamheten har därav flertalet källor använts såsom, informanter, historiska foton, dokument från privata arkiv samt en del korrespondens i Hushållningssällskapets arkiv. Genom samtida tidskrifter och dagstidningar från privata arkiv samt Arkivcentrum Örebro, har en förståelse och inblick i odlarens vardag varit möjlig. Platsbesök och återfotografering av den dokumenterade jordgubbsodlingarna har gett en bild av hur markanvändningen ser ut idag och hur den har förändrats. Återfotograferingen redovisas i sin helhet i bilaga 7a-h, alla redovisas inte som figurer i arbetet utan finns som bilagor.

1.7 Tidigare forskning - Befintlig kunskap

Den litteratur som funnits, beskriver jordgubbsodlingen i Finnerödja övergripande och nämns förbigående i trädgårdsnäringens historia. Det kan ge felaktig bild av hur omfattande och stor betydelse jordgubbsodlingen var. Flertalet odlare hade det som en huvudsaklig inkomst under odlingsbar säsong. Den litteratur som funnits tar upp odlingen i ett tidsspänn från 1960–2011,, *En svensk trädgårdsnäring växer fram* (Stockholm: Skogs-

och lantbruksakad, 1988, ss. 49-50), *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900: studier av de areella näringarnas geografi och historia* (Antonson & Jansson 2011, s 160) och *Jordbruket i välfärdssamhället 1945-2000* (Isacson & Flygare 2003, s. 82). Det finns en del eldsjälur i trakten som sammanställer och publicerar eget material, dock har de inte samma vetenskapliga tyngd. *Informant 6* i denna uppsats, Gunn Sjöstedt bör nämnas i detta sammanhang, flertalet historiska foton och dokument finns i dennes ägo.

1.8 Källkritik

En risk är att den funna litteraturen i stor utsträckning refererar till den skrift från 1960, *Sveriges bebyggelse*, (Erixon & Ericson 1960, s. 698) och redovisar samma kunskap vilket tyder på en brist av djupare forskning.

Då denna undersökning till stor del bygger mycket på de kvalitativa intervjuerna med ett fåtal jordgubbsodlare, kan en risk vara att det kan bli en för ensidig bild. Den information som informanterna gett kan vara svår att validera och värdera då de är så få, men det arkivmaterial och historiska foton som funnits bekräftar den information som getts. En risk är att sviktande minne då odlarna är äldre, påverkar resultatet. De intervjuade odlarna besitter en ovärderlig kunskap och expertis, som de själva till viss del inte tycker är värd att dokumentera. Det dagliga arbetet och rutiner kring jordgubbsodlingen kan vara självklart för dem, men svårförståeligt för en utomstående. Viktiga moment kring odlingen kan vara så självklara att de inte berörs och därför gå förlorade.

Författarens egna personliga koppling har både underlättat och delvis försvårat undersökningen. Tillgång till privata arkiv utgör en viktig del av undersökningen, vilket hade varit svårt för en helt utomstående att tillgå. En viktig del i arbetets gång har varit att värdera informationen professionellt, och lämna personliga värderingar åt sidan.

2 Undersökningsdel

2.1 Sveriges jordbruksutveckling under 1900- talet

Sveriges jordbruk stod under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet inför en stor förändring, fossila bränslen blev en energikälla som gjorde det möjligt för transporter och maskiner. En urbanisering i samhället skedde och allt fler lämnade livet på landet och flyttade in till städer för att jobba inom industrin. Befolkningen växte och ett effektivare jordbruk gjorde det möjligt att producera högre kvantiteter av livsmedel. Antalet fabriker ökade och ett växande industrisamhälle gav en högre inkomst för arbetarklassen. Samhället förändrades och befolkningen som tidigare var jordbrukande köpte nu i allt större utsträckning sin föda och livsmedel istället för att själv odla den. Denna omställning gav även bönderna ett ekonomiskt uppsving som gjorde det möjligt till investeringar (Myrdal & Morell 2001, ss. 11-12). Elektriciteten kom att spela en stor roll för jordbruket under 1900-talet, men det var kostsamt och det dröjde innan den nådde landsbygden. Det varierade i landet hur fort landsbygden blev elektrificerad, de första fick el under första världskriget medan det dröjde till mitten av 1900-talet i vissa delar av landet. Städerna var då redan elektrificerade. Helt klart är att elen gjorde det vardagliga livet enklare, med framför allt belysning. Arbetet på gården blev både lättare, säkrare och mer effektivt (Myrdal & Morell 2001, ss. 290-291).

Den internationella marknadens osäkerhet gjorde att bönderna under olika kriser organiserade sig och ställde om sin produktion. Genom föreningar och politisk påverkan drevs tullskydd och prisregleringar igenom, inköp av insatsvaror drevs igenom, samt förädling och försäljning av böndernas produkter. Trots en stark utveckling inom jordbruket minskar dess betydelse för samhällsekonomin. Bruttonationalprodukten som jordbruket stod för, med binäringarna skogsbruk, trädgårdsskötsel och fiske minskade avsevärt. Från 40 procent under 1870-talet, till 25 procent under första världskriget, för att sedan under 1940-talet sjunka till 12 procent (Myrdal & Morell 2001, s. 12). Detta innebar att färre jordbrukare skulle försörja allt fler invånare, och moderna maskiner ersatte hästen i jordbruket. Jordbruket gick från ett icke mekaniserat jordbruk till ett mekaniserat.

2.1.1 Utvandring till Amerika

År 1870 var folkmängden i Sverige 4,1 miljoner, varav dryga 3 miljoner var jordbrukare. Det är under den här perioden som jordbrukarna nådde sitt maxantal. 1945 hade folkmängden vuxit till 6,6 miljoner, men då hade den växande industribefolkningen överstigit jordbruksbefolkningen (Myrdal & Morell 2001, s. 14). Under tre perioder mellan 1861–1930 emigrerade 1,4 miljoner svenskar, främst till Förenta Staterna. Första perioden var under nödåret 1861, då cirka 40 000 människor lämnade Sverige. Detta år följdes av goda skördar och en industriell högkonjunktur vilket saktade ner massutvandringen. Nästa period mellan 1870–1890 var emigrationen omfattande då tiderna var bistra i Sverige och bättre i Amerika. Den sista stora utvandringsperioden var mellan 1910–1923. Efter detta infördes en amerikansk lagstiftning som gjorde det omöjligt för massinvandring (Myrdal & Morell 2001, s. 76-77). Utvandringen tros ha lett till en betydande brist av arbetskraft inom jordbruket då många yngre arbetsföra män emigrerade och sökte sin lycka i Amerika (Myrdal & Morell 2001, s. 78). Födelseantalen sjönk under 1900-talet i Sverige, mycket till följd av den stora emigrationen. Under 1930-talet kom det att påverka jordbruksbefolkning då det blev en sned könsfördelning, och många arbetsföra i giftasålder flyttade från landsbygden. Det låga födelseantalet märktes avsevärt i Sverige under andra världskriget då många bygder blev av med butiker, kollektivtrafik och skolor på grund av det låga befolkningsunderlaget (Myrdal & Morell 2001, s. 80-81).

2.1.2 Ny jordbrukspolitik

Under efterkrigstiden ställdes hela jordbruket om i Sverige. För att möta den efterfrågan av matproduktion som följde med befolkningsökningen så ändrad staten hela jordbrukspolitiken. Det mer storskaliga jordbruket med stordrift växte fram, på bekostnad av miljön, kvalitén och de mindre gårdarna. Expertgrupper och ett nytt regelverk växte fram, vilket ledde till att allt blev mer administrativt och bönderna fick lägga mer tid på att fylla i en mängd olika formulär och blanketter. Det nya välfärdssamhället skulle byggas av staten, det innebar storproduktion inom alla sektorer i Sverige (Isacson & Flygare 2003, s. 228). 1947 införde riksdagen framförallt tre nya mål för jordbruket i Sverige. Huvudmålet var att trygga ekonomin för familjejordbruket, de skulle ha samma inkomst som en arbetare. Det andra målet innebar en effektivisering av jordbruket, de små jordbruken rationaliserades bort till förmån för större, bärkraftigare jordbruk på 10–20 hektar för att på så sätt trygga ekonomin för brukaren. Dessa kallades för basjordbruk. Genom lån, bidrag, småbrukarstöd och rådgivning skulle staten underlätta övergången för småjordbrukarna. Det sista målet var att trygga den inhemska produktionen långsiktigt i händelse av krig eller avspärrning, genom prisregleringar och gränsskydd för export och import (Isacson & Flygare 2003, s. 230). I slutet på 1950-talet höjdes nivån och en önskan från statliga organisationer om ett ännu större jordbruk drev på bönderna. Nu skulle gårdarna omfatta 20–30 hektar. Vilket medförde missnöje hos bönderna som nu började ifrågasätta kraven (Isacson & Flygare 2003, s. 232).

1967 drevs ännu en ny jordbrukspolitik igenom, denna gång med fokus på samhällsekonomin, jordbruket skulle ytterligare effektiviseras. Följden blev att småbrukarstödet drogs in, mer koncentration på specialisering gjordes, och missnöjet växte ännu mer hos bönderna, då oron för framtiden var stor. Det infördes övergångsbidrag och avgångsvederlag. Detta blev för många småjordbrukare stötestenen som gjorde att de lade ner sina jordbruk (Isacson & Flygare 2003, s. 235). Under 1970-talet ändrades delar i jordbrukspolitiken som skulle underlätta för bonden, istället för att som tidigare, styra bonden (Isacson & Flygare 2003, s. 243).

2.1.3 Bidragsreglerat jordbruk

Det blev svårare för Sveriges småjordbrukare att leva på sin gård under senare delen av 1900-talet. Det var besvärligt att ställa om sin produktion till den efterfrågan som ställs i det nya mer moderna samhället. För att överleva och få en draglig tillvaro så var det vanligt under vinterhalvåret komplettera jordbruket med skogsbruk eller industriarbete, och dessa bönder kallades för månskensbönder. Produktionen blev under denna tid mer ensidig, konstgödsel slog igenom i stor utsträckning och kemiska bekämpningsmedel blev allt vanligare. Miljöopinioner bildades och till följd av detta infördes miljöavgifter på växtskyddsmedel och handelsgödsel (Hedenborg & Kvarnström 2006, s. 266).

Under sena 1970-talet och tidiga 1980-talet ökade arbetslösheten i Sverige. Stora budgetunderskott sköt priser och räntor i höjden. Realinkomsterna minskade och kostnader för livsmedel ökade. Detta ledde till ett produktionsöverskott i Sverige som exporterades utomlands (Isacson & Flygare 2003, ss. 244-245). Ett steg staten gjorde för att komma i balans med överproduktionen, var att sätta press på bönderna att minska sin produktion, vilket bidrog till en svår ekonomisk situation för bönderna (Isacson & Flygare 2003, s. 247). Ytterligare åtgärder staten gjorde under sena 1980-talet var att införa olika åtgärder och program som innebar att bönderna fick betalt för att inte bruka sin mark, att lägga marken i träda (Isacson & Flygare 2003, ss. 249-250). Sveriges inträde i EU 1995 utgjorde ytterligare en stor förändring i Sveriges jordbrukspolitik, till stor del blev nu jordbruket bidragsreglerat (Isacson & Flygare 2003, s. 257). Med detta gavs det möjlighet att få bidrag för att inte bruka sin jord, som en insats för att försöka få balans i jordbruksproduktionen (Hedenborg & Kvarnström 2006, s. 266).

2.2 Hushållningssällskapen

Till följd av den växande befolkningen bildades Hushållningssällskapen under 1800-talet. Under överinseende av Kungliga Lantbruksakademien, för att främja trädgårdsodlingen i landet. Sällskapen kom att få en betydande roll för spridandet av kunskap, fröer, plantor, träd och buskar till allmogen. Verksamheten var mest inriktad på jordbruksnäringen. Genom att sällskapen anställde länsträdgårdsmästare, hjälpte till att bilda fruktodlarföreningar, samt höll i olika kurser och delade ut premier i form av fruktträd så bidrog de mycket till utvecklingen av trädgårdsodling (Ilminge 2004, s. 14). De belönade flitiga odlare, och delade ut trädgårdsböcker. Till en början anlätades länsträdgårdsmästarna mest av präster och herrgårdsägare, men i samband med utdelning av fruktträd och buskar blev de mer eftersökta även av bönder och torpare (Flinck 1994, ss. 157-158).

2.3 Kemins roll i jordbruket

För att möta den stegrande rationella produktionen som efterfrågades i Sverige under 1900-talet, till följd av befolkningsutvecklingen, infördes på kemisk väg konstgödsel och bekämpningsmedel. Efter andra världskriget slog agrokemin igenom med full kraft, växelbruk och stallgödsel ansågs omodernt och bönderna uppmanas av jordbruksrådgivare att använda kemiskt framställda preparat. Under 1970-talet nådde förbrukningen sin pik då den uppgick till 380 000 ton för att sedan vända med minskad förbrukning (Isacson & Flygare 2003, ss. 212-213). En orsak till att konstgödslet slog igenom var för att lättare att kunna dosera exakt mängd efter växternas speciella behov. Stallgödsel kunde variera i näringsinnehåll beroende på vilken djurhållning bönderna hade, samt hur dyngan hanterades och förvarades (Isacson & Flygare 2003, s. 214). Den utlovade effekten av att spruta bort ogräs, skadedjur och svampar fungerade bra kortsiktigt, dock visade det sig med tiden att dessa skadegörare i flera avseenden också gynnades av besprutningen. Bland annat genom spridning av ogräsfröna från tröskning, och uteblivet växelbruk som inte skulle behövas vid besprutning. Svampangreppen blev också extra besvärliga vissa år på grund av ökad gödsling (Isacson & Flygare 2003, s. 216). Doseringen var i början inte speciellt noggrann och sällan användes det ordentlig skyddsutrustning. De kemiska preparaten innehöll flertalet giftiga ämnen, såsom diklordifenyltriklorethan (DDT) och kvicksilver. På senare tid har forskningen vuxit och numera är både diklordifenyltriklorethan och kvicksilverhaltiga preparat förbjudna och de har istället ersatts av bland annat fenoxisyror, tråklorättiksyra och glufosater. De är mindre giftiga men fortfarande skadliga och miljöfarliga (Isacson & Flygare 2003, ss. 217-219).

2.4 Trädgårdsnäringen växer fram

Till följd av den urbaniseringen som skedde under 1900-talet bildades underlag för nya näringar att växa fram, däribland trädgårdsnäringen med plantskolor och yrkesodlande. De som var stadsbor hade inte längre möjlighet att odla på samma sätt som innan, och de valde istället att köpa sina trädgårdsprodukter på handelsträdgårdar och plantskolor. Den nya livsstilen med förvärvsarbete gav inte heller samma tidsutrymme att förädla det som odlades hemma i villaträdgården. Kyl- och frystekniken underlättade detta betydligt. Med detta växte också de nya livsmedelskedjor fram som vi idag är vana vid (Antonson & Jansson 2011, s. 151). I takt med att trädgårdsutbildningarna etablerades i Sverige under 1800-talet ökade antalet trädgårdsmästare. De gick från att arrendera på gods och herrgårdsträdgårdar till att starta egna företag, som ofta var familjeföretag. Endast vid högsäsong togs det in yttre arbetskraft. Då de mesta produkterna såldes som färskvaror var kommunikationen avgörande för att effektivt få ut varorna. Järnväg, båt och bilväg avgjorde placeringen av handelsträdgårdarna (Antonson & Jansson 2011, s. 152). De flesta odlarna bedrev odling i växthus, drivbänkar och på friland, även om dessa under senare tid blev mer specialiserade och odlarna koncentrerade sig mer på en odlingsform (Antonson & Jansson 2011, s. 155). En viktig inkomstkälla under hela 1900-talet var försäljningen av

primörer, och det var viktigt att få fram dessa tidigt då priserna fortfarande var höga, likt jordgubbar till midsommar. Växthus och varmbänkar möjliggjorde detta och förlängde säsongen avsevärt (Antonson & Jansson 2011, s. 156). Antalet plantskolor pikade 1971 med 683 stycken, det var under goda år som gynnades av den moderna utvecklingen i samhället. Men kriserna under 1970-talet var besvärliga och under en period på fem år halverades antalet plantskolor (Antonson & Jansson 2011, ss. 158-159).

Statens järnvägar (SJ) var en av de största aktörerna på marknaden, och den största producenten av plantskoleväxter, med fem växtdepåer på över 1 000 hektar utspridda i Sverige. Även dessa odlingar lades ner under krisen på 1970-talet (Antonson & Jansson 2011, ss. 158-159).

Precis som jordbruket hade också trädgårdsnäringen påverkats av politiska beslut. Det fanns en önskan från statligt håll att styra produktionen i viss riktning för att passa den samhällsutveckling som då rådde. Under de båda världskrigen hade trädgårdsnäringen varit gynnsam då importen varit strypt. Men näringen hade också upplevt sämre tider då regleringar, tullar och ny jordbrukspolitik inte sett till odlarens intresse eller marknadens efterfrågan (Antonson & Jansson 2011, s. 162). Efter andra världskriget var världsekonomin osäker och handeln trög. Olika avtal och insatser gjordes för att stärka den internationella handeln, en viktig del var minskade tullar och kvoter för ökad export. Sverige som ett industriland månade särskilt om exportmöjligheter, vilket fick till följd att importen på andra produkter, bland annat trädgårdsprodukter underlättades. För att kunna konkurrera med billigare produkter som kom via import var trädgårdsnäringen tvungen att anpassa sig. En stor förändring blev att odla mer storskaligt, då krav på större enhetliga volymer kom från den växande handeln, och från stormarknader som Inköpscentralernas AB (ICA) och Kooperativa Förbundet (KF). Genom statliga bidrag och lån skulle övergången underlättas för odlarna. Odlingsarealen ökade och rationaliserades i Sverige, de specialiserades allt mer. Följden av detta blev att både inom frilandsodling och växthusodling mer än halverades antal företag. Andra konsekvenser av det rationaliserade odlandet var att skörden skulle klara längre transporter och därmed skördades den omogen. Smaken som tidigare varit en viktig kvalitetsaspekt prioriterades bort. Den alltmer ensidiga odlingen gav ett mer likartat sortiment där utseende och friskhet var de viktiga egenskaperna (Antonson & Jansson 2011, ss. 163-164).

2.5 Frukt- och bärodlingen under 1900- talet

Två viktiga grenar som blev regionalt omfattande var den yrkesmässiga frukt- och bärodlingen. Sveriges Pomologiska förening bildades år 1900 och bidrog till en stark utveckling av fruktodlingen, som dominerades av äpple. Bland annat togs en karta fram, som var uppdelad efter klimatet i olika zoner, den vi idag känner till som odlingszonkarta (Antonson & Jansson, 2011, s. 159-160). Genom bildandet av olika fruktodlarföreningar som höll i kurser för trädgårdsskötare ökade och spreds olika odlingsmetoder (Ottosson 1988, s. 48).

Bärodlingen omfattades främst av jordgubbar och svarta vinbär, och i mindre skala hallon, krusbär och röda vinbär. I Skåne odlades jordgubbar vid sekelskiftet i stor skala, för leverans via järnväg till Stockholm. Jordgubbar var en eftertraktad primör, och extratåg sattes in under högsäsong. Eran för dessa odlingar var under 1930–1940- talen, men minskade sedan för att fortsätta i mindre skala. I Finnerödja utvecklades jordgubbsodlingen under första världskriget, med småskaliga odlingar där varje gård saluförde sina egna bär. Inkomsten var länge osäker då uppköparna hade en stark ställning och odlarna var oorganiserade. 1947 startade därför 150 lokala odlare Finnerödja Jordgubbsodlarförening. Arealen och odlarna ökade, och genom föreningen stärktes odlarnas ställning mot uppköparna, och lönsamheten ökade. Under 1950–60 talet var

odlingarna gynnsamma, och på 1970-talet utökades affärsverksamheten med köp av bär från södra Sverige. Även import från Italien och Belgien förekom (Ottosson 1988, s. 49). Föreningen var nu ledande i Sverige men trots detta gick den i konkurs 1981. Genom ombildning till bolagsform bildades Finnerödja Bär AB. En lyckad satsning på skogsbär under 1980-talet ökade omsättning till 35 miljoner kronor men år 1987 gick även detta bolag i konkurs. Främsta orsaken var kärnkraftsolyckan i Tjernobyli som gav en sviktande marknad på skogsbär. Till följd av radioaktivt avfall via regn då fick inte bär plockas på många håll i Sverige. Företaget köptes sedan upp av Blekinges största företag inom jordgubbsodling. Andra områden som kan nämnas i samband med jordgubbsodling under 1900-talet var: Hälsingland, Urshult, Öland och Blekinge (Ottosson 1988, s. 50).

Även svarta vinbär odlades i större skala i Sverige. I de norra delarna av Sverige var odlingarna stora under 1970-talet, då glesbygdssatsningar gjordes. Under denna period kom även skördemaskiner som var helt mekaniserade. Nya sorter förädlades fram som gick att odla i nordligare klimat. Under 1990-talet gick den mesta skörden till industrin (Antonson & Jansson, 2011 s. 160).

2.6 Jordgubbe, *Fragaria × ananassa*

Tillhör familjen Rosaceae. På 1700-talets förde en fransman med sig ananassmultron *Fragaria chiloensis* från Chile till Frankrike. Planterad tillsammans med scharlakansmultron *Fragaria virginiana* uppkom en hybrid, denna korsades med parksmultron *Fragaria moschata*. Detta är uppkomsten till den jordgubbe vi känner till idag *Fragaria × ananassa* (Nationalencyklopedin). Utifrån denna finns det en mängd olika sorter framtagna. Olika egenskaper som eftersträvas är, frisk planta med god sjukdomsresistens, goda smakegenskaper, olika storlekar och former, bra hållbarhet, väldoftande, klimatanpassning och varierande mognadstid. De vanligaste sorterna idag är: *Bounty, Dania, Elin, Honeoye, Kent, Korona, Polka, Rebecka, Sara* och *Snöboll* (Israelsson 2011, ss. 435-437). I litteratur från 1940- 50-talet beskrivs de vanligaste sorterna: *Abundance, Deutsch Evern, Indra, Königin Luise, Macherauchs Frühernte, Senga Sengana, Southland, Sonjana, Regina* och *Ydun* (Berge 1947, ss.125-126). Jordgubbar odlas till direktkonsumtion, saft- och syltbär, konserverbär och frysbar (Nilsson 1958, ss. 261-265).

Jordgubben vill ha en växtföljd på högst fyra år för att undvika jordtrötthet, jordburna sjukdomar och angrepp av skadedjur. Lucker, näringsrik och fuktighetshållande jord är optimalt frö båret. Vid plantering gödslas med stallgödsel, var försiktig under växande kultur då för mycket gödsel leder till frodiga plantor men få bär. Däremot är det att föredra med kompost innan och under växande kultur för att öka mullhalten i jorden. Vattna ordentligt vid plantering och under bärutveckling, helst tidigt på morgonen och inte direkt på bären då de är känsliga och skadas lätt. Marktäckning är att föredra, helst halm för att skydda bären mot smuts och fröogräs. Försök har visat att marktäckning under vintern hjälper plantan mot köldskador. Förökning sker genom revor som tas från unga friska plantor. Det tar cirka fyra veckor för en reva att bilda egna rötter, och kan då skäras loss från moderplantan. Plantor kan planteras både vår och höst, men våren är bäst då plantan hinner etablera sig ordentligt inför vintern. När plantan blommar är den frostkänslig och bör skyddas för att undvika utebliven fruktsättning (Israelsson 2011, ss. 435-437).

Jordgubbar är känsliga mot *gråmögel* och *mjöldagg*. Fuktiga somrar bidrar till att *gråmögel* lätt utvecklas. Bären blir då överdragna av ett mögel som är grådammigt, plocka bort och släng angripna bär. Angrepp av *mjöldagg* visar sig på på bladens undersida som får en rödaktig färg och en mjölkliknande beläggning. Angripna plantor sprutas med bikarbonarsprej i förebyggande syfte.

Jordgubbsviveln är en svart liten skalbagge som lägger ägg i blomknoppen och sedan knipsar av dom. Att täcka med fiberväv tills de första blommorna slagit ut håller baggen borta som övervintrar i jordgubbslandet eller intilliggande vegetation.

Öronvivlen har två stadium som skadar plantan, baggen äter på bladkanterna, och larven lever i jorden och gnager på rötterna. Bekämpas biologiskt med nematod. Växelbruk förhindrar angrepp av båda virvlarna. (Israelsson 2011, ss. 435-437). Nematoder från olika släkten kan angripa jordgubbsplatan, både på rötterna och i bladverken. Missbildade, flikiga och förkrympta blad tyder på angrepp av *bladnematoden* som lever gömda i kronan, samt i knoppar och nya skott där de suger växtkraft. *Nålnematoden* lever i jorden där den angriper rotspetsen. Plantorna stannar i tillväxt, rötterna blir bruna och till slut dör plantan. Ett tovtigt rotsystem tyder på angrepp av som *Rotsårnematoden* tränger in rötterna. Rötterna blir bruna till följd av rotsår, Till sist dör plantan bort. För att undvika angrepp av nematoder är det viktigt att köpa friskt plantmaterial, samt att en växtföljd på fyra år används (Pettersson & Åkesson 2011, ss. 127-128).

3 Resultat

3.1 Jordgubbsdalens odlare och deras gårdar

De undersökta gårdarna ligger i den så kallade Jordgubbsdalen. En av gårdarna ligger i byn Dälidenäs, och kommer i uppsatsen benämnas som "Dälidenäs". Den andra gården ligger på byns gamla utmarker och benämns som gården "Ängarna".

På gården "Dälidenäs" bodde två bröder tillsammans under tidigt 1900-tal, Gustaf och Gottfrid Johansson. Efter en tid delade bröderna på gården, Gustaf behöll huvudgården "Dälidenäs", och Gottfrid bosatte sig på utmarken, "Ängarna". Tillsammans ska bröderna ha hjälpts åt att bygga upp gården på utmarken (Informant 1).

Efter Gustafs bortgång 1938 flyttade dottern, Ruth Olsson (Informant 2) från gården. Hon var aldrig yrkesverksam jordgubbsodlare själv, men som barn hjälpte hon till på familjens odlingar. Idag bor hon på granngården till "Dälidenäs" (Informant 2). Olle Janssons (Informant 1) far Hugo köpte gården "Dälidenäs" när Gustaf gick bort, och fortsatte bedriva den jordgubbsodling Gustaf startade. Olle tog över gården 1958 och bor kvar där än idag. Han blir den sista jordgubbsodlaren på gården "Dälidenäs" och lade ner odlingarna under sena 1990-talet (Informant 1).

Gottfrid fick två barn, Anna och Margit Johansson. 1952 tog dottern Anna över gården "Ängarna" tillsammans med sin man Rūno Holmberg. De fortsatte utveckla den jordgubbsodling Gottfrid påbörjat, och hade det som sin huvudsakliga inkomst till familjen. De fick barnen Ebbe Holmberg (Informant 3), Yvonne Bäckelid (Informant 4), och Anette Hallgren (Informant 5). Sonen Ebbe tog över "Ängarna" och jordgubbsodlingen 1978 med sin fru, de fick tillsammans barnen, Johan och Maria Holmberg (författaren) (Informant 3).

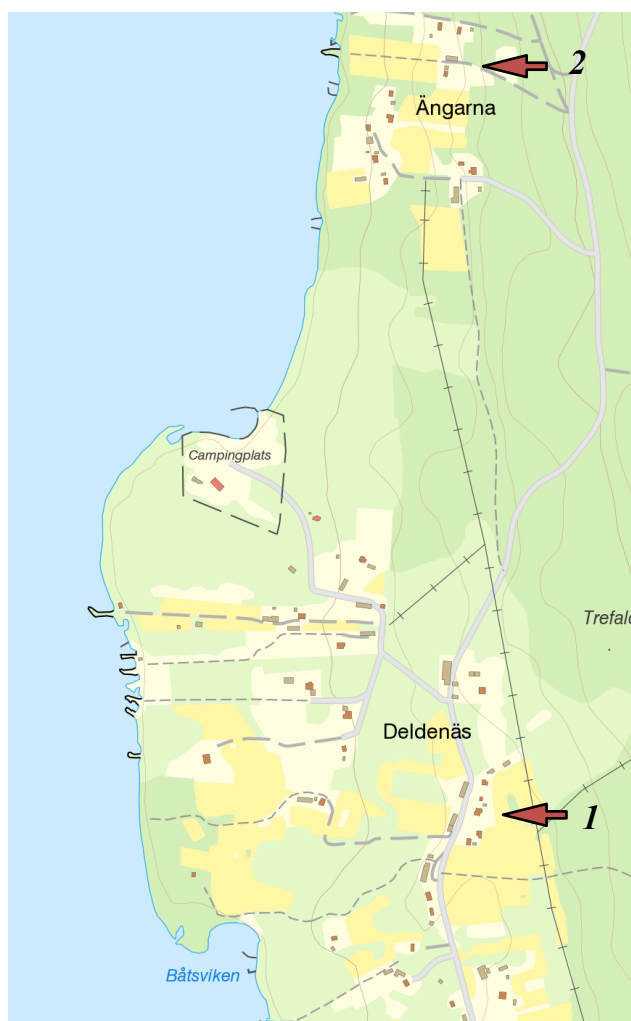

Fig 4. Geografisk karta, pil 1 visar gården "Dälidenäs", pil 2 visar gården "Ängarna".

3.2 Första generationens jordgubbsodlare

Den äldsta odlaren från trakten, Olle beskriver vid första intervju tillfället hur det kommer sig att jordgubbsodlingen blev så lyckad i Dälidenäs. För att sedan sprida sig i Finnerödjatrakten. Idag är Olle 89 år, under 40 år var han yrkesverksam jordgubbsodlare. Jordbruket i Finnerödjatrakten var småskaligt till följd av den uppstyckning av gårdar som gjordes under laga skifte 1842 (Informant 1).

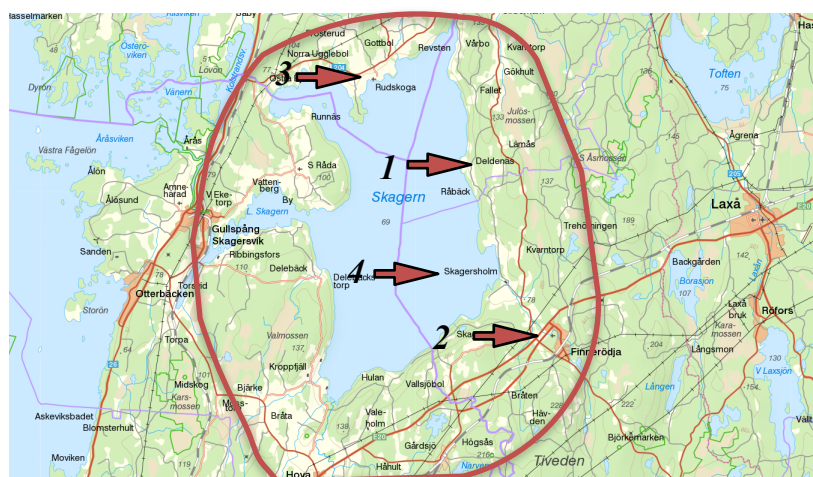

Fig. 5. Geografisk karta över området, ringen visar Jordgubbsriket runt sjön Skagern, pil 1: byn Däldenäs, pil 2: Finnerödja, pil 3: Plantsäljning Rudskoga, pil 4: Skagersholm herrgård.

I byn Däldenäs strax utan för Finnerödja i Nysund socken bodde två bröder, Gustaf och Gottfrid Johansson, de drev ett hönseri med cirka 2000 höns. Under första världskriget var foder till hönsen svårt att få tag på, vilket gjorde att bröderna funderade på ett alternativt sätt att få en inkomst, för en drägligare tillvaro. Enligt Olle tros det vara trädgårdsmästaren på Skagersholm herrgård i grannsocknen, som rekommenderat de båda bröderna att börja odla jordgubbar eller hallon. Efter kontakt med en plantskola föll valet på jordgubbar, då hallon tydligen var slut för dagen (Informant 1). Även Ruth instämmer att detta ska vara korrekt (Informant 2). Slumpen med jordgubbar visade sig vara mycket lyckad då flera betingelser var ypperliga för jordgubbsodling i området, bland annat jordmån och läge. Marken sluttar mot sjön Skagern som värmer upp jorden, solen värmer upp den steniga jorden och ger tidig skörd. Risken med frost vid blomning minimeras då de uppvärmda stenarna och värmen från sjön håller temperaturen uppe nattetid (Informant 1).

De övriga boende i socknen var först skeptiska till att använda de bästa åkerlapparna till jordgubbsodling. Efter några goda skördar spred sig odlingarna och allt fler prövade på jordgubbslyckan. Olle minns att bröderna Johansson gjorde en stor beställning på 7000 jordgubbsplantor från Nyhamnsläge på västkusten, vilket var en stor investering. Plantskolan ska ha hört av sig och undrat om beställningen stämde. Under 1920-talet ska försäljningen av jordgubbar ha gått antingen med häst och vagn till närliggande torghandel, eller via båt till Skagerbrunn på andra sidan sjön Skagern. Bröderna Johansson förmedlade också jordgubbar genom en tredje bror boende i Göteborg (Informant 1). Bröderna ska sedan ha delat på gården, då Gottfrid Johansson fick utmarken kallad "Ängarna" och Gustaf Johansson behållit huvudgården "Däldenäs". Enligt Olle så var det *"lika mycket sten som i Småland"* i utmarken, och det krävdes en väldig arbetsinsats för att kunna odla upp marken. En konstruktion kallad "Stenjätte" användes för att hissa upp stora och tunga stenar, detta var vanligt då det var besvärligt att få bort sten på annat sätt. Med hjälp från Hushållningssällskapet dränerades och täckdikades marken, då den till viss del var sur. Detta var ett tungt arbete. Tillvägagångssättet vid täckdikning var att först lägga småsten i botten, sedan enbuskar ihopvirade ovanpå, för att sedan avsluta med småsten, detta skulle leda bort vatten och göra marken mindre sur (Informant 1, 2).

Fig. 6, 1920-tal, de första jordgubsodlingarna på gården "Däldenäs". Gustaf Johansson till vänster i bild med okända flickor. Återfotografering bilaga 7a.

Fig. 7, 1920-tal Gården "Däldenäs", Gustaf Johansson till höger i bild med okända flickor.

3.2.1 Jordgubbskartongens utveckling

Olle berättar om att en av bröderna Johansson åkte ner till Småland för att studera hur de gjorde korgar. Sedan ska han ha byggt en maskin och tillverkat egna spånkorgar, den första jordgubbskartongen. Ett stort hjul driven av en elektrisk motor hyvlade ut bitar som sedan sattes ihop till kartonger. En man i trakten utvecklade sedan detta med en växellåda för effektivare tillverkning. Leverans av träkubb till honom gav spånbitar som senare sattes ihop hemma på gården. Betalningen var 1 öre för varje spikad spånkartong (Informant 1). Ruth beskriver också hur hon som barn var med och tillverkade kartonger till familjen vintertid (Informant 2).

Fig. 8. En av de första jordgubbskartongerna i spån.

3.2.2 Uppköparna

Under 1930- talet hade odlingarna vuxit och blivit så omfattande att till och med uppköpare började komma till gårdarna för att köpa bären. De missbjöd och gav dåligt betalt för jordgubbarna, som sämst 25 öre litern. Det var svårt att leva på den betalning uppköparna gav för bären, och odlarna var mycket missnöjda med situationen. Odlarna försökte att sälja sina bär på andra sätt istället, men det svårt då konkurrensen ökat (Informant 1).

3.3 Andra generationens jordgubbsodlare

Syskonen Ebbe, Yvonne, Anette, barnbarn till Gottfrid Johansson beskriver hur de minns tiden som barn på jordgubbsgården "Ängarna" i Dälidenäs. De berättar att far Rūno var trädgårdsmästare när familjen tog över gården, och mor Anna var jordgubbsodlardotter. Jordgubbsplantor fanns redan efter morfar Gottfrid, men utökades under deras tid på gården. De minns att deras far experimenterade mycket med odlingarna. Detta tros vara på grund av den kunskap han besatt då han tidigare arbetat som trädgårdsmästare på större gods och gårdar innan han träffade Anna. Innan jordgubbsodlingen blev den primära inkomstkällan odlade de grönsaker och blommor till försäljning. Syskonen minns bondbönor, ärtor, morötter, potatis, kål, dill, hallon, humle, tagetes och luktärter. Flertalet drivbänkar användes. Flera fruktträd fanns på gården som det ympats in olika sorter på. De hade även får och höns, och minns att baggen var rymningsbenägen, han åt gärna jordgubbsplantor. De förädlade mycket: saft, vin och sylter men inget till försäljning. Kyl eller frys fanns inte, men en jordkällare där de förvarade grönsakerna och frukten (Informant 3, 4, 5).

Fig. 9, Runt 1950 Gården "Ängarna". Här syns potatisodling framför huset. Återfotografering bilaga 7b.

Fig. 10, Runt 1960 Gården "Ängarna". Här syns jordgubbsplanteringar i alla land. Ladugård till vänster, lägerstuga för plockare i mitten, boningshus till höger. Bevattningsrören syns till höger nere i bild.

3.3.1 Säsongsförberedelse och plantförökning

På sensommar/höst förbereddes mycket inför vårens kommande arbete. De jordgubbsland som hade tidiga sorter eldades blast och halm bort på, medan de sena landen gav sista skörden. Det var viktigt för att död på skadeinsekter och mögelsporer. Syskonen beskriver hur de kunde röklägga hela byn, inga skyddskläder användes. Endast en kratta och vattenkanna användes för att se till att elden inte spred sig till annan vegetation i närheten. En taktik vid blöt halm var att räfsa ihop halmen i mitten av gången och forma den som en tuppkam, och sedan vänta på sol och torka så det gick att elda (Informant 3, 4, 5).

Nästa steg på hösten var att förbereda inför vårens plantförsäljningen. Revplantor skulle tas från de nyplanterade landen. Alla revor skulle placeras i mitten av gången ut från moderplantan. På våren användes revklippare med lieblad för att skära loss de nya revplantorna från moderplantan. Sedan hackades plantorna loss för hand och ansades med ullsax, både i bladmassa och roten. De buntades barrotade i buntar om 25 stycken, och förvarades i trälådor med blött tidningspapper i botten. Det var viktigt att de såldes fort så plantorna inte hann torka ut. Något pris kommer de inte ihåg (Informant 3, 4, 5).

Ett annat moment på våren, när frostrisken passerat, var förberedelsen inför nyplanteringen på gården. Ett viktigt moment var att låta de plantor som skulle planteras vattendra ordentligt innan plantering.

Ett dike var extra utgrävt och användes till förvaring för de plantor som skulle vattendra. Redan föregående höst har de land som ska föryngras förberetts då plantorna plöjts ner. För att undvika etablering av fröogräs i de nyplöjda landen harvades det upprepade gånger under hösten och våren. Vid plantering sattes raderna ut med pinnar och snöre, radavstånd var 60 cm c/c, plantavstånd cirka 20 cm. Arbetet var väldigt omfattande då plantorna sattes för hand. Sedan var det ogräsrensning varje dag efter skolan för att hålla rent i landen från ogräs. Hela familjen hjälpte till med det, och de minns det som ett tråkigt evighetsjobb, särskilt besvärliga ogräs var maskros och kvickrot. Grannhästen Brunetta lånades och de körde med hästhacka i gångarna för att hålla ogräsfritt. Mellan plantorna rensades för hand med handhacka (Informant 3, 4, 5). Ebbe minns hur han som barn var med på en maskindag som Hushållningssällskapet anordnat i byn, runt 1969. Då köptes det in en motorhacka till gården, som skulle ersätta den häst och hästhacka de lånat av grannen. Det underlättade arbetet på gården väsentligt (Informant 3).

Syskonen minns de tidiga skördarna som jätteviktiga då betalningen gav mest. De kom från Sunds herrgård och Billingen och köpte jordgubbar till midsommar. De tidiga landen sattes där det var soligast, och slutningen mot sjön gav milda nätter som gynnade skörden. Dock kunde torkan vara besvärlig då det blev varmt av all sten (Informant 3, 4, 5).

Fig. 11, Runt 1980 Gården "Ängarna". Här syns ett föryngrat land med jordgubbar. Återfotografering bilaga 7c.

Fig. 12, Runt 1975–80 Gården "Ängarna". En av jordgubbskungarna, Rūno Holmberg plockar jordgubbar i landet.

3.3.2 Konstbevattning

Konstbevattning införskaffades till gården runt 1955, de ska ha varit de första runt sjön Skagern med denna nymodighet. Det var en stor investering och Anette minns hur besvärligt det var med torka innan de skaffade bevattning. Antingen torkade skörden bort eller så regnade den bort (Informant 5). Men det var mycket arbete med konstbevattningen, och tungt. Vattning skedde på kvällarna, efter dagens skörd var plockad, för att behålla fukten i marken. Syskonen minns hur de stora bönderna från Rudskoga på andra sidan sjön kom och tittade på konstbevattningen, de blev imponerade av att de fick så kraftiga och stora odlingar bland all sten (Informant 3, 4, 5).

Den första pumpen till konstbevattningen var en bensinmotor som de hade nere vid sjön och pumpade upp vatten i sammankopplade rör till vattenspridare uppe i landen. Bensinmotorn blev uppgraderad till en elmotor, men den visade sig vara för svag. När Ebbe tog över gården och odlingarna investerade han i en nyare och bättre som orkade pumpa upp vatten ordentligt (Informant 3).

3.3.3 Agrokemi

Syskonen minns hur viktigt det var att springa och leta efter svarta skalbaggar i landen, det var jordgubbsviveln som åt av blomningen, fruktsättning uteblev då. De beskriver hur *"en kunde sitta och titta ut på ett land som blommade helt vitt ena dagen, nästa dag kunde allt vara borta"* (Informanter 3, 4, 5). Det var förödande då familjen levde på jordgubbsodlingen. Steget att börja använda bekämpningsmedel var fullt naturligt för att trygga avsättningen och inkomsten. De minns hur far Rūno torrsprutade med *"en blå låda på magen"*, den vevades för hand och hade ett sprutmunstykke som sprutade ut pulvret. Efteråt kunde han vara helt täckt själv med pulver då inga skyddskläder användes. Senare investerades i en motordriven ryggspruta, där pulvret blandades ut med vatten. Pulvret som tidigare yrde runt i luften sprutades nu enklare mot plantorna när det var vattenblandat. En 60-liters-behållare användes för att blanda medlet i, som sedan drogs på en cykelkärra upp och ner i landen (Informant 3, 4, 5). De bekämpningsmedel som användes främst var Aldrin, DDT och svavelpulver, mest mot gråmögel, mjödagg och jorgubbsviveln. Ollonborren beskrivs också som besvärligt, den åt av plantorna och flög sedan vidare (Informant 3). Korrespondens mellan Rūno Holmberg och Statens växtskyddsanstalt år 1965 påvisar besvär med ollonborren, där rekommenderas bekämpningsmedel Aldrin, i pulverformat skulle myllas ner innan plantering, men att inte användas i bärande odlingar. Vidare beskrivs bekämpningsmedlet *"...blivit misstänkta som rätt giftiga och ev. snart kan komma att förbjudas..."* (Bilaga 5).

3.3.4 Jordgubbsläger, plockare och kartonger

Under 1940–1950-talet växte verksamheten och yttre arbetskraft behövdes tas in till gårdarna, till varje läger anställde ett tiotal plockare, så kallade jordgubbsflickor, en kokerska, samt en lägeranvarig (Informant 1). Till följd av den växande omfattning på jordgubbsodlingarna så gick olika myndigheter ihop och skrev ett cirkulär som skulle efterföljas av odlarna. En punktlista med olika krav på logementet tar upp: minimum på storlek av lokaler och sängmått, samt byte av halm i sängen mellan varje säsong, en gång på 70 cm ska finnas mellan varje säng, öppningsbart fönster för vädring samt nödutgång, ytbehandling av lokalens väggar och tak som gör det lättstädad och trivsamt, uppvärmningsmöjligheter vid kall väderlek, torkmöjlighet av blöta kläder, samt ett klädkåp per person, extrafilter och förbandslåda, möjlighet för avskildhet vid sjukdom, rent dricksvatten, tvättplats med duschmöjligheter utan insyn, antal handfat och toaletter per person, elektriska ledningar och skorstenar ska vara i tillfredsställande skick, jordkällare, kylskåp och skafferier ska finnas för förvaring av mat. Till detta finns även punktlista med krav på utrustning till köket (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum).

Syskonen minns hur hela gården och byn blommade upp när de så kallade jordgubbsflickorna kom. Till Länsarbetsnämnden i Örebro ansökte man om hur många plockare som behövdes till gården. Vanligt var med studerande flickor i 15-års åldern, de kunde komma från hela Sverige (Informant 3, 4, 5). På gården "Ängarna" i Dälidenäs togs det emot cirka tio flickor varje säsong genom Länsarbetsnämnden, de bodde i lägerstugan på gården. Det togs sedan in flera plockare vid extremväder då mycket bär mognade samtidigt, de kunde då bo i tält, på logen eller på höloftet. Kokerskan bodde inne i huset med familjen. Det var viktigt med en kokerska som kunde hushålla ordentligt med maten, och ekonomin. Fyra mål serverades varje dag till plockarna, frukost, lunch, middag och kvällsmat. Fram till 1964 var det ingen på gården som hade körkort eller bil, då beställdes varor till jordgubbslägret från Konsum eller ICA i Finnerödja, och slaktaren från Åtorp kom på fredagar (Informant 4, 5).

Jordgubbsplockning skedde alla dagar i veckan med uppstigning 06.30 och sänggång 22.00, utom lördagar, då var man ledig (Informant 3, 4, 5). Samtliga informanterna vittnar om att arbetsmoralen kunde variera kraftigt mellan plockarna. De fick betalt per plockad liter, och i början av 1960-talet var betalning 24 öre per liter (Informant 3). Vissa var

snabba och ville tjäna pengar, andra ville träffa alla de killar som kom, då hela byn var full med jordgubbsflickor. Detta gjorde det besvärligt att planera hur många plockare som behövdes. Varje jordgubbsläger, skulle enligt det cirkulär myndigheterna sänt ut (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum), ha en lägeransvarig flicka. Då Yvonne var den äldsta flickan på gården "Ängarna" blev det hennes uppgift. Hon sov tillsammans med plockarna ute i lägerstugan och skulle ansvara för att alla skötte sig. En annan uppgift för den lägeransvariga var att kontrollera hur många kartonger varje plockare tagit ut, för att sedan pricka av mot en lista att lika många blivit inlämnade. Det hände att plockarna fuskade och kartonger slängdes (Informant 4). Plockaren vek själv ihop kartongen i landet och fäste ihop den med en klämma. De tidiga oplastade kartongerna var besvärliga att sätta ihop och oeffektiva då de ofta gick sönder vid regn. När den kartong vi känner igen idag kom, blev det betydligt lättare, den var plastad och vecklades ut smidigt. Alla gårdar hade ett eget nummer till sin gård som skulle stämplas på varje kartong, detta gjordes först hemma på gården men senare kom de färdigstämplade (Informant 3, 4, 5).

Jordgubbar plockades i alla väder, förutom när det regnade som mest, då blev jordgubbarna förstörda. Vid riktigt kallt väderlag ställdes hinkar ut i gångarna med varmvatten för frusna fingrar (Informant 3). Det tog ett tag innan plockarna fick rätta taktiken, då kunde de plocka från två rader samtidigt. Jordgubbsblasten hade hår och är stacks, detta blev besvärligt för plockarna då de plockat flera timmar i sträck, och beskrivs som brännässlor stickandes mot händerna. Medan de mogna bären plockades, skulle samtidigt mögliga bär plockas bort och läggas i mitten av raden på halmen, för att förhoppningsvis soltorka, och sedan tas bort. Om inte de mögliga bären togs bort från plantan spred sig mögel fort i landen. Många slarvade och struntade i detta, de ville bara plocka mogna bär för att tjäna så mycket pengar som möjligt. (Informant 3, 4, 5).

3.3.5 Halmning

Innan halmleveransen på senvåren var det viktigt att jordgubbslanden var rensade ordentligt för att undvika etablering av ogräs. Beställning av halm kunde göras genom Jordgubbsodlarföreningen tillsammans med kartonger och lådor. Syskonen minns att det var varierande kvalitet på halmen från föreningen, det var bättre att beställa privat genom någon bonde i närheten. De första halmbalarna var ihopsnörade med ståltråd, då fick hovtång användas för att få isär balen. Det blåa plastsnöre som kom senare underlättade arbetet (Informant 3, 4, 5).

Fig. 13, Tidigt 1970- tal Gården "Ängarna". Från vänster; Anette (Informant 5), okänd, okänd, Ebbe (Informant 3). Halmning pågår i blommande jordgubbsland.

Fig. 14, Sent 1970- tal Gården "Ängarna". Från vänster; Ebbe (Informant 3) och Yvonne (Informant 4). Halmade jordgubbsland under säsong.

Syskonen minns hur besvärligt det var vid dålig leverans av halm, det kunde vara mögel och lera i. Det dammade mycket från halmen och det var ett elände att få isär balarna för att kunna hamla, möglet medförde att det gjorde ont i lungorna. Det tog flera veckor att halma alla land, med början på senvåren. Ibland drog det ut så långt på tiden att bären hunnit mogna, då var det bråttom och smått panik (Informant 3, 4, 5). Det var viktigt att det var lagom tjockt halmlager i raderna, inte för tjockt och inte för tunt. Tillräckligt tjockt för att skydda bären mot smuts då de tunga klasarna föll ner mot marken, samt att ogräs inte kunde tränga igenom, halmen fungerande även som fuktighetsbevarande. Vid regn och fukt hjälpte även halmlagret till då plockarna inte blev smutsiga. Halmen skulle räcka till många rader och fick inte slösas med. (Informant 3, 4, 5). Hela familjen hjälpte till vid halmning och en cykelkärra för att dra balarna upp och ner i landen användes. Ett skaft från en sopkvast användes för att lyfta på jordgubbsplantans bladmassa, sedan sparkades halmen in vid plantorna. Det var viktigt att vara rädd om klasarna med kart på så de inte skadades. Efteråt trycktes halmen till för hand runt plantorna och i gången (Informant 3, 4, 5).

3.3.6 Jordgubbsodlarföreningen

Olle minns hur han var med sin far vid det möte som odlarna anordnat för att bilda Jordgubbsodlarförening 1947. Det var många som anslöt sig direkt, så också Olles far. Det var nödvändigt att organisera sig mot de uppköpare som inte ville betala ordentligt för bären. Den första lokalen föreningen hyrde var "Kotthuset" i Finnerödja. Ett par år senare flyttar föreningen till nya lokaler som var både större, och hade bättre förvarings- och frysmöjligheter. Lokalen låg precis vid järnvägen vilket var ytterst viktigt för att effektivt

Fig. 15, 1950-tal Finnerödja Jordgubbsodlarförening. De nya lokalerna efter flytt från "Kotthuset". Här syns leverans av jordgubbar.

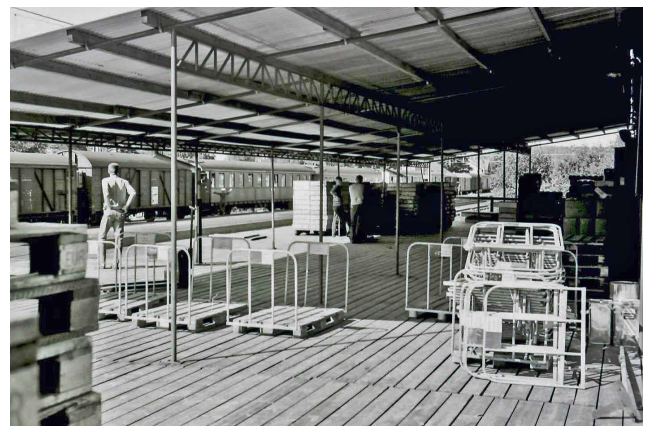

Fig. 16, Troligen 1961 Finnerödja Jordgubbsodlarförenings lastkaj. Här syns det senare tillbyggda taket och tågen som stannar för lastning.

leverera bär med tåg till bland annat Norrland och Stockholm.

Vidare berättar Olle om snälltågen, som vi idag känner till som snabbtågen. SJ (Statens Järnvägar) hade stopp i Finnerödja trots att det var ovanligt att de hade stopp i små samhällen (Informant 1). Senare kom också Thermotågen med frysmöjligheter att stanna vid Finnerödja. Detta blev ytterligare en ny epok för föreningen. I samband med de nya frysmöjligheterna så öppnades en ny marknad för frysta bär upp. Till det behövdes arbetskraft som rensade bären, så kallade "jordgubbssnoppare". Olle berättar att hans fru jobbade som jordgubbssnoppare, och att det var många anställda från olika länder (Informant 1). I en annons från en lokaltidning som tros vara daterad till 1952 visar Thermotågen, "Det rullande fryshuset", då 100 000 kg jordgubbar ska transporterats från Finnerödja.

"Det rullande fryshuset"

**ännu en betydelsefull leverans från
STAL, Finspång**

Thermo-tåget
— ett rullande fryshus i livsmedelsförsörjningens tjänst

Den omfattande kyltekniska utrustningen i maskinvagnen består bl.a. av ovanstående 9-cylindriga STAL ammoniak-kompressor. Den luftkylda kondensorn är landets största i sitt slag och kylmaskineriet, som drivs av en 124 hk dieselmotor, fordrar icke tillgång vare sig på elström eller kvivatten

Thermo-tåget, som sedan mitten av juli månad rullar på våra järnvägar, har tillkommit i samarbete mellan Kungl. Järnvägsstyrelsen, Helsingborgs Fryshus och STAL. Det utgör lösningen på ett för vårt lands folkhushållning betydande ekonomiskt problem och samtidigt en glänsande framgång för modern svensk kylteknik.

Tåget, som består av en maskinvagn, två frysvagnar och en förrådsvagn, kan nå praktiskt taget hela landet där överskottsproduktion av vissa livsmedel periodvis förekommer, t.ex. de stora skördarna vid jordgubbsdistrikten i Mellansverige, renslakten, lingon- och blåbärsskördarna i Norrland samt fiskhamnarnas säsongbetonade fångster. När en frysvagn är fylld med varor och nedfrost till önskad temperatur, exempelvis -30 à -40° C, kopplas den loss från maskinvagnen och sändes direkt till fryshus. Genom kylplattor innehållande en eutektisk saltlösning ackumuleras tillräcklig kyla för att lagringstemperaturen säkert skall kunna hållas nere under hela transporten. Under den hektiska jordgubbskampanjen i Finnerödja i somras nedfrostas sålunda under ett par veckor 100 000 kg jordgubbar. Därefter har i Kristianstad och Kalmar nedfrostats ca 75 000 kg ärter. I Skellefteå har blåbär redan nedfrostats och där pågår f. n. nedfrysning av lingon.

Med denna leverans har STAL åter visat resultatet av högvärdigt ingenjörarbete och överlägsna precisionstillverkning.

ÅNGTURBINER • GASTURBINER • KYLMASKINER

SVENSKA TURBINFABRIKS AKTIEBOLAGET LJUNGSTRÖM

Fig. 17, Annonssom visar Thermo-tågens stopp i Finnerödja.

Syskonen på gården "Ängarna" minns hur föreningen hämtade bär på gården vid två tillfällen, klockan 9 på morgonen och klockan 13. Var det riktigt högt tryck på jordgubbar kunde de hämta någon mer gång på eftermiddagen (Informant 3, 4, 5). Det fanns olika klassningar på jordgubbarna, det skiljdes på stora och små jordgubbar. När man var nyanställd plockare fanns det en mall som föreningen skickat ut som användes som mått (Informant 3). Det fanns även olika klassningar i kvalitet vilket gav olika betalning: *Extra Prima*, *Prima*, *Hushållsbär* och *Saftbär* (Informant 3). Förening hade också stadgar som varje odlare var tvungen att förbinda sig till vid inträde. "Medlem är skyldig att leverera friska, rena och nyplockade bär [...] Medlem äger ej rätt att utan föreningens medgivande sälja jordgubbar." (Bilaga 7).

Fig. 18, 1950-tal Stationskajen Finnerödja där tågagnar lastas med jordgubbar av uppköpare.

Fig. 19, 1950-tal Stationskajen Finnerödja där odlare och uppköpare möts för försäljning och leverans av jordgubbar.

Till följd av den plockfria lördagen då jordgubbsflickorna var lediga, strömmade det in bär till föreningen på söndagar. Detta var en känslig dag då bären kunde ha mognat fort i landet och blev därmed nedklassade och gav sämre betalt. Föreningen kunde ha problem att saluföra de stora tillströmningar av bär, eftersom allt berodde på tillgång och efterfrågan (Informant 1, 3). Detta gjorde att de flesta odlarna ansåg sig tvungna att sälja bären på annat håll, trots den förbindning de gjort till föreningen. Det var helt enkelt svårt att leva på den inkomst som bara kom från föreningen. Alla informanter vittnar om vikten av den inkomst från försäljningen som kom vid sidan om föreningen, den otillåtna försäljningen ”satte guldkant på tillvaron” (Informant 1-6). Det var fullt med jordgubbsförsäljare utefter vägarna, främst E20 mellan Laxå och Hova, där flera odlare sålde jordgubbar till förbipasserande bilister (Informant 1, 3, 6). Ebbe minns hur hans far och mor åkte runt och sålde jordgubbar vid vägarna, men att det inte var riskfyllt, polisen ingrep ibland och körde bort dem. Då fick de åka till torghandel istället, men där var konkurrensen större och betalningen sämre för bären (Informant 3).

Fig. 20, 1961 Jordgubbsförsäljning utmed riksväg 6, senare E20. Från vänster Gunn Sjöstedt och Inga-Lill Sjöstedt.

3.3.7 Konsortiet Svenska Bär

1960 bildas Konsortiet Svenska Bär av odlare i Finnerödja, Bergsjö, Gotland och Öland. Redan vid starten anslöt sig 75 procent av jordgubbsodlarna i Sverige. Avgiften var då 0,50 öre per liter jordgubbar. Vid denna tid odlas jordgubbar yrkesmässigt på cirka 1500 hektar i Sverige. 60 procent var till färskvarumarknaden och de övriga var till större delen konservbär. De områden som odlade färskvarubär var, Finnerödja med 3 000 000 plockade liter/år, Bergsjö i Hälsingland 500 000 liter/år, Öland 200 000 liter/år, Gotland 150 000 liter/år och Möja i Bohuslän 50 000 liter/år (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum).

3.4 Tredje generationen jordgubbsodlare

Ebbe tog över gården ”Ängarna” 1978, av sin far och mor. De hade då odlat upp nästan alla tre hektar som tillhörde gården. Själv hade han flyttat från gården till ett närliggande samhälle och bedrev jordgubbsodlingen som en sekundär inkomstkälla. Systrarna Yvonne och Anette hade flyttat från gården sedan länge. Han arrenderade nu även ytterligare cirka tre hektar mark från åren 1985–95 för att öka sin jordgubbsodling. Till följd av att odlingen bedrevs som en sekundär inkomstkälla fanns inte lika mycket tid att lägga ner på gården, därför behövdes arbetet effektiviseras. Under drygt 20 år var han yrkesverksam jordgubbsodlare när odlingarna lades ner i slutet på 1990-talet (Informant 3).

Olle tog över gården "Dälidenäs" efter sin far 1958. Under sin tid som jordgubbsodlare utvecklade han gården till en av de större odlingarna i Dälidenäs, på cirka tio hektar. Han beskriver också hur det var nödvändigt att ställa om och effektivisera gården med maskiner för att hinna med allt som skulle göras (Informant 1).

Fig. 21, 1950-tal Gården "Dälidenäs". Här syns jordgubbsodlingar framför huset. All mark som syns blev senare uppodlad jordgubbsmark. Återfotografering bilaga 7d.

Fig. 22, Troligen 1987, Olle i traktorn med Mikael Berggren.

3.4.1 Det effektiviserade jordbruket, maskinernas intågande

Maskiner investades till gården "Ängarna". En mindre traktor och traktorspruta, samt en jordfräs köptes in inför säsongen 1978. Detta var nödvändigt då tiden inte fanns att bruka gården som tidigare. Det blev en stor omställning på gården, då inga maskiner alls använts tidigare. På grund av all sten i marken var det svårt att bearbeta jorden. Det var viktigt att jorden inte var för torr, därför skedde fräsning och harvning oftast efter regn. I mitten av 1980-talet köptes en halmmaskin in som kopplades på bakom traktorn. En person körde traktorn, och en person stoppade halmbalar i en matare som spred ut halmen i raderna. Senare investades det även i en plantmaskin som också kopplades på bakom traktorn. Man satt två personer på plantmaskinen, som då kunde plantera två rader samtidigt. Detta gjorde att jordgubbslanden behövde anpassas till storleken på traktorn och maskinredskapen. Raderna breddades från 60 cm c/c till 90 cm c/c för att passa traktorhjul och tillhörande maskiner. Med den nya plantmaskinen ökades också plantavståndet från cirka 20 cm till 25-30 cm. Detta till följd av att man inte hann sätta tätare med plantmaskinen. Den inköpta traktorsprutan effektiviserade odlingen radikalt: från att gå med ryggspruta till att kunna spruta 18-20 rader brett. Även halmmaskinen sparade in otroligt mycket arbete, från flera veckors arbete med att halma för hand, till att det var klart på några dagar. Halm köptes fortfarande in privat genom lokala bönder då kvaliteten var bättre. Det fanns hel- och halvbalar att köpa. Åtgången för en säsong var två fulla helbalsvagnar. Både besprutning och halmning med traktor förbättrade arbetsmiljön drastiskt. Ebbe vittnar om att han var konstant sjuk när halmning skedde för hand, till följd av dammet från halmen, samt det mögel som fanns i halmbalarna. Steget från ryggspruta till traktorspruta, gjorde att odlarna slapp ha så mycket direktkontakt med kemikalierna, då många moment förflyttades ifrån odlaren (Informant 3).

Både odlarna beskriver hur de vid sina gårdar fick modifiera sina inköpta plantmaskiner, för att passa markförutsättningarna, med all den sten som fanns i jorden. De var inte nöjda med plantsättningen. Plantorna hamnade på fel djup och avstånd, och fick justeras för hand efteråt. Plantmaskinen hade en skiva som skulle trycka till plantan efter plantsättningen,

den togs bort eftersom den skadade plantan. Till följd av all sten, hoppade traktorn runt i raderna och skadade lätt de nysatta plantorna. Detta gjorde att även i fortsättningen fick plantorna trampas till manuellt, trots inköp av maskiner (Informant 1, 3).

Fig. 23, Gården "Ängarna" 1984. Johan Holmberg i traktorn på gården, inköpt 1978.

Fig. 24, Gården "Ängarna" 1984. Fräs på gården inköpt 1978.

3.4.2 Agrokemi och skadeangrepp

Ebbe beskriver att det var viktigt med vindstilla väderlek när besprutning skedde, så att inte bekämpningsmedlen spreds med vinden. Viktigt var också att man besprutade tidigt som möjligt på morgonen, innan bina vaknat, de tålde inte en del av bekämpningsmedlen som användes. Karenstiden, den tid som det måste gå innan jordgubbarna får plockas efter besprutning var viktigt att hålla koll på. En så kallad "sprutbok" användes för att anteckna tidpunkt, bekämpningsmedel, mängd och väderlek (Informant 3). Ingen utbildning behövdes för att få spruta med bekämpningsmedel, och något speciellt sprutschema som Hushållningssällskapet tidigare givit ut användes inte (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum).

Fig. 25, Gården "Ängarna" Dälidenäs 1984. Sprutmaskin kopplad till traktor, inköpt 1978.

Vidare beskriver han olika skadedjur och skadeangrepp på jordgubbarna och plantorna. Återkommande var besvären med jordgubbsviveln, det var viktigt att hela tiden leta och hålla koll efter de första svarta skalbagarna. Vid varm väderlek spred de sig jättefort i landen, och åt av blommorna så bären uteblev. Först sprutades de tidigt mognade landen mot mjöldagg, särskilt jorgubbssorten Zefyr som var väldigt känslig mot mjöldagg. Bären blev deformerade av mjöldagg men gick fortfarande att äta, dock ville ingen köpa de angripna bären. Sedan sprutades det med Euparen mot svampsjukdomen gråmögel under blomningstid. Detta var en förebyggande åtgärd innan skörd, mot gråmögel, och mot den ovan nämnda jordgubbsviveln. Båda odlarna beskriver att angrepp av ollonborre kunde vara riktigt besvärligt. Ett sätt var att skiva och lägga ut rå potatis i raderna bland plantorna vilket drog till sig borrar, som sedan plockades för hand (Informant 1, 3). Vid riktigt svåra angrepp fick hela plantan grävas upp, för att försöka ta död på alla ollonbollar.

Ett annat svårt angrepp var jordgubbsnematoden, den gick aldrig att få bort beskriver de båda odlarna. Olle drabbades sent under sin yrkesverksamma odling av denna nematod, han beskriver att när den kom ”var det stöttestenen” som gjorde att han slutade med jordgubbsodling. Han beskriver att rekommendationerna de fick då för att få bukt med angreppen var växelbruk. Genom att odla med grüngödsling från släktet Fabaceae skulle de naturliga predatorerna främjas. Men gårdarna var små, avkastningen var redan låg och konkurrensen hög med importerade bär så det kändes lönlöst att fortsätta, eftersom växelbruk gör skörden mindre (Informant 1). Ebbes gård var tidigare utmark till Olles gård och låg en bit bort från de andra odlarna, detta tror han gjorde att han undslapp angrepp av jordgubbsnematoden (Informant 3). Olle minns hur en odlare i granngården, som köpt plantor från Revsten på andra sidan sjön Skagern, fick väldiga problem med jordgubbsnematoden, ”Det var fullt med sån där mask när en drog upp plantorna” (Informant 1). Ett sätt att få bukt med nematoderna i växande kultur skulle vara att gasa jorden för att döda nematoderna, men detta var mycket kostsamt och inget alternativ för den lilla odlaren (Informant 1, 3).

Viktigt var också att hålla ogräset borta, redan tidigt på våren medan det var tjäle i marken sprutad man med Wensar mot ogräs. På det sättet kunde halmen ligga kvar och man behövde inte gå med kultivator och rensa i raderna (Informant 3). Både Olle och Ebbe minns att det var svårt att få tag på vissa bekämpningsmedel, och att det var en stor utgiftspost i det lilla jordbruket. Det behövdes vissa certifikat för att få spruta med klass 1 medel, de var dyra och det blev inte lönsamt då det sprutades väldigt lite med denna klass. De båda odlarna köpte oftast sina bekämpningsmedel och gödning på Lantmännen i Hova (Informant 1, 3). Det diskuterades också att odlarna skulle använda en metod att plasta in jordgubbarna när de stod packade på pallar och spruta in koloxid som skulle tränga undan syret och förhindra förruttelseprocesser, detta var dock inget han minns gjordes i trakten (Informant 3).

De båda odlarna berättar att de mest använde NPK 11518 som gödsel. Blåkorn och kalksalpeter vid blomning, med kalk i små doser användes. De beskriver hur rådgivare Felix Wevel från Lantbruksnämnden kom i vit hatt och svart Volvo PV där det stod tjänstebil i bak, och ”sprätte och sparka i backen och berätta hur det skulle va”. Ingen begrep hur odlarna i trakten kunde odla så många år i rad utan växelbruk (Informant 1, 3). Det går ju inte att växelbruka på tre tunnland, en gård som var så liten hade inte möjlighet till det (Informant 3).

3.4.3 Konstbevattning

Både Olle och Ebbe minns hur revolutionerande det var med konstbevattningen och berättar att de har räddat många skördar med bevattningssystemen. Dock var det tungt arbete att släpa runt alla grejer. Gick nånting sönder under högsäsong så var det bråda dagar att laga, så odlingen inte hann torka bort. De båda odlarna berättar om blixtsamtal som gjordes till järnhandlaren Bengt i grannbyn Åtorp, för att få hjälp med bevattningen (Informant 1, 3). Ebbe minns när han köpte nytt bevattningssystem med järnrör, starkare vattenspridare och pump som klarade bevattningen effektivare, då behövdes inte vattenspridarna flyttas runt på kvällarna lika ofta. Järnrören låg utefter landen och hade vattenuttag som spridaren kopplades till. Gården ”Ängarna” var långsmal och sluttade ner mot sjön Skagern. Den nya vattenspridaren var så kraftig att den sprutade hela landet i bredd, således behövde den bara flyttas upp och ner, inte sidledes. Detta sparade mycket tid och var väl investerade pengar (Informant 3). En metod för att rädda blomningen vid frostrisk var att vattna. Det sjövattnet som användes pumpades upp, och sprutades ut längst upp i landet för att sedan sprida sig ner i landet mot sjön, detta skulle hålla temperaturen uppe och motverka frost (Informant 3).

Fig. 26. Gården "Ångarna" 1980-tal. Den nya vattenspridaren sprutar hela landen i bredd. Framför ladugården är jorgubbssorten Zefyr planterad. Återfotografering bilaga 7e.

Fig. 27. Gården "Ångarna" Troligen 1986, Johan Holmberg sittandes på den nya vattenspridaren.

Till gården "Dälidenäs" investerades det i aluminiumrör, de var lättare än de järnrör som investerats till "Ångarna". De var sex meter långa, och så lätta att han kunde bära sex stycken åt gången, vilket underlättade arbetet. På aluminiumrören satt kopplingar, vilket slangar kopplades på som gick till vattenspridarna ute i landen (Informant 1).

3.4.4 Plantköp, föryngring och sorter

Odlarna berättar att de försökte plöja ner och föryngra landen var tredje år, men att vissa land ibland blev uppåt tio år (Informant 1, 3). Ebbe minns att det äldsta landet han haft blev 12 år, men att det gav betydligt sämre avkastning än nyplanterade land. Anledning till detta var på grund av all sten som gjorde marken svårbrukad, detta underlättades då plantmaskin köptes in till gården (Informant 3). Oftast förökades nya plantor på de egna gårdarna med rewor från ettåriga moderplantor. Viktigt var att föröka från unga friska plantor för att få bra material. Detta var ett sätt att hålla nere omkostnaderna. De gånger nya plantor köptes in var det för att helt byta ut befintligt plantmaterialet, även moderplantorna, då de degenererade och inte levererade lika mycket skörd. En annan anledning till köp av plantor var att prova andra sorter. Barrotade plantor köptes från andra sidan Skagern i Rudskoga, eller i Vara. De berättar att de provade olika flera olika sorter. Då planterade mindre land för att utvärdera huruvida det var en bra en bra sort eller inte. Visade det sig vara en odlingsvärd sort, togs revplantor nästkommande år till förökning (Informant 1, 3).

Sorter

Viktigt var de allra första bären på säsongen, de skulle vara riktigt söta till midsommar, och hela bäret skulle vara genomfärgat rött, då sålde de bäst och gav mest betalt. Det var också viktigt att ha olika sorter som gav bär både tidigt och sent, allt för att förlänga säsongen och säkra inkomsten. Konsumenterna ville inte bara ha jordgubbar för direktkonsumtion, utan även bär till sylt- och saftning, samt bär som gick att frysa in.

Nedan följer en lista med de jordgubbssorter som Olle och Ebbe minns att de odlade och samt beskrivning (Informant 1, 3).

Abundance- Små bär, en av den äldsta sorten som odlats i Dälidenäs.

Bounty- Ej odlingsvärd, provsort som inte var bra.

Deutsch Evern- Toppiga bär, sen sort, en av den äldsta sorten som odlats i Dälidenäs.

Dulcita- Stort bär, smaklös men gav jättemycket skörd, i början gick det i 5-7 gubbar i en kartong.

Korona- Stort bär, sen sort, en riktigt genomfärgad röd och söt gubbe. Ser ut som en jordgubbe ska göra.

Red Gauntlet- Ej odlingsvärd, passade inte klimatet här.

Senga Aprikosa- Tidig sort, skulle ta över efter Deutsch Evert tror Ebbe.

Senga Sengana- Sen bra sort, genomfärgad röd, sålde bra. Plantan degenererade fort.

Ydun- Stort bär första året för att den ge mindre bär, Halvbra sort, inget bra lagringsbär.

Zefyr- Tidig sort, söt, ljus och poröst bär.

3.4.5 Plockare och läger

Olle berättar hur han hade jordgubbsläger med flickor från hela landet. Han hade byggt om och inrett en del i ladugårdslängan till logemente. Där fanns sovsal, samlingsrum och ett litet kök. Telefon installerades med tiden som hade direktlinje in till boningshuset. Det var mycket ansvar att ta hand om alla flickor som kom, de var inte så gamla och det var många pojkar som drogs till byn som man fick köra bort. Även Olle beskriver hur viktigt det var med en bra kokerska som kunde hushålla ordentligt, och såg till att flickorna fick i sig ordentligt med mat (Informant 1).

På en vägg i ladugården har Olle foton från alla år han haft jordgubbsläger (Informant 1).

Fig 28. Gården "Däldenäs" 2016, visar boningshus till höger och ladugård med logemente till vänster.

Fig. 29. Gården "Däldenäs" 2016, Ladugårdslänga med jordgubbsflickornas logemente till vänster.

De båda odlarna beskriver hur arbetskraften förändrades från tiden de började odla, först var det lokal arbetskraft, sedan kom alla jordgubbsflickor från hela Sverige, för att sedan övergå till utländsk arbetskraft, då svenska ungdomar inte ville plocka jordgubbar längre. Den mesta utländska arbetskraften kom från Polen till jordgubbsgårdarna, men även från andra världsdelar (Informant 1, 3). Redan klocka fyra var de ute i landen och plockade bär, fast de inte behövde gå upp så tidigt. Men de ville sluta tidigt på dagen för att fiska och plocka bär (Informant 1, 3).

Fig. 30. 1958 Jordgubbsläger på gården "Däldenäs". Till vänster i bild Olle, fjärde från vänster Olles mor Elin, övriga jordgubbsflickor okända.

Fig. 31. 1964 Jordgubbsläger på gården "Däldenäs". Till vänster i bild Olles fru Anna, till höger Olle, övriga jordgubbsflickor okända.

Gården "Ängarna" var en av de första som började med utländsk arbetskraft. Det var till slut svårt att förlita sig på svenska ungdomar, de tröttnade fort och sjuskräv sig ofta. Det funkade inte då bären var tvungna att bli plockade. Det var återkommande arbetskraft från Polen som kom tillbaks varje år, de trivdes på gården och tog med sig hela familjen. De hade gratis uppehälle och fri tillgång till fiske och båt. Ofta kom de från storstäder i Polen, därför uppskattades den rena luften, och friska vattnet som fanns här. Odlarna var fortfarande tvungna att anmäla till Länsarbetsnämnden hur många plockare som skulle komma till gården. De med utländsk bakgrund fick lämna in sina pass till odlaren som skulle registrera dem hos Länsarbetsnämnden (Informant 3).

Fig. 32. Troligen 1986, Lokala jordgubbsplockare på gården "Ängarna". Ebbe längst upp i bild, längst fram till höger Johan Holmberg, sittandes i knät i mitten Maria Holmberg (författaren).

Fig. 33. Troligen 1986, Lokala jordgubbsplockare på gården "Ängarna". Ebbe till höger i bild. Till höger syns nedplöjt land som ska nyplanteras nästa vår. Återfotografering bilaga 7f.

3.4.6 Jordgubbsodlarföreningen och Hushållningssällskapen

Under 1960-70-talet når Jordgubbsodlarföreningen sin kulmen med över 400 anslutna odlare, och över 25 försäljningskontor i Sverige (Bilaga 1). 1978 slås jordgubbsodlarföreningen ihop med en privat aktör, AB Firma Jordgubbar och bildar en ny firma, denna dras med svårigheter och går i konkurs redan ett par år senare. 1980-81 bildas då Finnerödja Bär AB, av både odlare och försäljare (informant 7).

Jordgubbsodlarföreningen hade först egna rådgivare, denna roll tog sedan Hushållningssällskapen över. Till följd av ny jordbrukspolitik 1967, fortsätter rådgivningen via Lantbruksnämnden (Informant 8). Olle minns hur han genom Hushållningssällskapet åkte på studieresa till Italien och besökte jordgubbsodlingar. Det var en hel buss lastad med jordgubbsodlare från olika delar av Skaraborg. Han beskriver hur odlingarna i Italien inte kunde jämföras med de hemma i Finnerödja, de besprutade plantorna med flygplan, och alla maskiner var gigantiska. Resan gav inspiration och han köpte sedan en plantmaskin till gården i Dälldenäs, modell mindre än de i Italien, och med ett annat aggregat som passade hans markförutsättningar bättre. Efter det slapp han sätta plantorna för hand (Informant 1).

Sedan 1958 bedrev Hushållningssällskapet tillsammans med Lantbrukshögskolan olika försöksgårdar i jordgubbsdistriktet, för att främja och stärka jordgubbsodlingen i området (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum). En av dessa gårdar låg i Dälldenäs och gick i folkmun som "Försöksgår'n". Där var det olika informations-, och maskindagar då utställare visade upp sina maskiner, och rundvisningar bland jordgubbsodlingarna då rådgivarna pratade om de senaste rönen (Informant 1, 3). De tryckte även ett särskilt informationshäfte, Jordgubbsbladet, för odlarna runt Skagern (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum). Där publicerade de olika försöksresultaten från försöksgårdarna. Även Sveriges Pomologiska Förenings tryckte ett häfte, Bärödlaren, där rådande odlingstips från den senaste forskning publicerades (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum).

I en verksamhetsbeskrivning från 1963, skriven av Gustaf Alm, dåvarande rådgivare i området, och anställd via Hushållningssällskapet, beskrivs hur en organisationskommitté i Finnerödjadistriktet upprättas. Ledamöter från Hushållningssällskapen, försöksverksamheten och odlarna själva medverkar i kommittéen. Detta för att effektivt och smidigt behandla och handlägga rådande frågor, gällande försöks- och rådgivningsfrågor (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum). Här beskrivs hur rådgivarna gör hembesök, håller i kurser för odlarna med föreläsare från Sverige och utlandet. Hur olika studiebesök görs på platser i Sverige, Norge och Danmark där odlare medverkat. Beskrivning av de omfattande satsningarna på försöksgårdarna redovisas kring sort-, odling-, gödsling-, transport-, och besprutningsförsök. Vidare beskrivs en anläggning som köps in för att kunna varmvattenbereda plantor, detta för att möjliggöra leverans av friska plantor, fria från bladsjukdomar. Odlarna skulle själva betala en tredjedel av omkostnaderna för försöks- och rådgivningsverksamheten med cirka 0,5 - 0,3 öre per såld liter. Resterande betalades av Hushållningssällskapen själva, genom olika anslag från fonder, samt anslag från industrier (Folkrörelsens arkiv, Arkivcentrum).

Eftersom jordgubbsriket låg i gränslandet mellan Närke, Värmland och Skaraborg var flera rådgivare från olika län involverade. Birgitta Svensson, rådgivare via Lantbruksnämnden under 1985-91 tog över efter Felix Wevel i Finnerödjaområdet. Hon beskriver kontakten med odlarna som uppskattad och ofta återkommande. Under sin tid höll hon kurser, föredrag samt hembesök gjordes. Denna förmån blev under hennes tid blev avgiftsbelagd, 300 kronor för två timmars besök. Deltagarantalet sjönk till följd av egenavgiften för rådgivning, samt minskat antal odlare i området (Informant 8). Rådgivning ingick tidigare i den avgift som betalades in till Jordgubbsodlarföreningen och Finnerödja Bär. Avgiften baserades på storlek på gården (Bilaga 13).

Jordgubbsodlarföreningen hämtade först upp jordgubbar hos odlarna själva, enligt ett körschema. Detta visade sig bli för kostsamt för föreningen, därför fick odlarna själva börja köra in jordgubbarna (Informant 7). Båda odlarna berättar att det var viktiga pengar som skulle in på de få veckor det genererar jordgubbar. Det var mycket jobb innan och efter säsong, och kostsam transport som inte syntes. Köparen var inte villig att betala vad det faktiskt kostade att odla jordgubbar (Informant 1, 3). Odlarna beskriver hur de tidigt på morgonen hämtade och körde ut plockarna till de olika jordgubbslanden. För att sedan distribuera ut jordgubbarna till säljarna som stod utefter vägarna, samt olika matbutiker runt om i Skaraborg som beställt bär. En andra omgång jordgubbar hämtades hemma på gården, för leverans till Jordgubbsföreningen, eller senare Finnerödja Bär. Då vissa jordgubbsland låg en bit bort från gården skulle plockarna hämtas upp när dagsskörden var plockad, och köras hem till gården (Informant 1, 3).

Plockningen fick planeras efter försäljningen, vissa bär var mer efterfrågade utefter vägen och gav bättre betalt. Fortfarande hade odlarna förbundit sig till Jordgubbsodlarförening att inte sälja bär vid sidan av Föreningen. Trots detta fortgick försäljningen utefter vägen. För att få en jämn ström på försäljningen sparades vissa land till helgen, om vädret tillät, jordgubbarna fick inte regna bort eller bli övermogna. Jordgubbarna skulle plockas i exakt rätt tid för att kunna säljas (Informant 3). Ebbe minns hur han provade att plasta vissa land, för att skapa ett bättre klimat, vilket gav möjlighet till en tidigare skörd. Detta var besvärligt, skörden blev tidigare men smaken blev sämre. Plantorna blev skörare och regnade det mycket blev plantorna förstörda, då plasten blev för tung. Inga växttunnlar användes utan plasten breddes ut över plantorna, för att inte plasten skulle blåsa bort lades det sten runtom. Då pollinering av blommor inte kunde ske under plasten, var plasten tvungen att lyftas bort dagligen, för att sedan lyftas på igen. Var det dessutom blött bröts stänglar och blomknopp lätt av (Informant 3).

1983 brinner Finnerödja Bär AB:s lokaler ner. Företaget gick nu med dålig lönsamhet, delvis på grund av att stor del av försäljning nu var skogsbär. På många håll i landet fick inte skogsbär plockas, till följd efter kärnkraftsolyckan i Tjenobyl 1987 (Informant 7). Finnerödja Bär AB köptes sedermera upp av Blekinge Invest AB. Trälådorna som användes innan branden, ersatts med nya moderna plastlådor. De hade ventilationshål med god luftgenomströmning i, detta var viktigt för att bären skulle hålla sig fräscha under transport. Då kyltransport försämrade hållbarheten på jordgubbarna, transporterades de med lastbil försett med kapell, för att tillgodose bra luftgenomströmning. Perstorps plastfabrik tog fram den nya blå jordgubbslådan, just färgen fick Finnerödja Bär AB patent på. Till skillnad från den tidigare föregångaren, blev den nya lådan stapelbar så den kunde lastas med truck. Detta underlättade hanteringen av bär betydligt (Informant 7). Den tidigare mer personliga hanteringen av bär blev nu mer rationell. En långvarigt anställd som verksam på Finnerödja Bär AB, och senare Blekinge Invest AB berättar hur viktigt det var att odlarna kände sig trygga. Att de litade på de som klassade bären när leverans skedde till företaget. Detta förtroende försvann till stor del när Finnerödja Bär AB blev uppköpt. Möjligheten för odlarna att leverera sina bär in till Finnerödja försvann efter en tid, transporten skulle istället köras till Örebro (Informant 7). Olle minns hur han en gång levererade jordgubbar till Blekinge Invest AB, bären blev så nedklassade att han nästan inte fick nåt betalt för dem. 6000 liter med dålig betalning, det var mycket pengar det! (Informant 1). Det som gjorde att odlingarna försvann från Finnerödjatrakten, var den dåliga lönsamheten, samt att ingen ny generation ville ta över då det inte fanns några pengar att tjäna (Informant 1, 3). En pärm med sparade tidningsurklipp rörande jordgubbsodlingar, samt dödsannonser över de lokala jordgubbsodlarna i området, vittnar om en historia och ett odlingshantverk som håller på att glömmas bort (Informant 1).

Fig. 34, Troligen tidigt 1980- tal. Finnerödja Bär AB. Lastning av jordgubbar i trälådor på lastbilsflak med kapell. Till höger i bild Kjell Abrahamsson, övriga okända.

Fig. 35, Troligen tidigt 1980- tal. Jordgubbsleverans från odlare till Finnerödja Bär AB. Till vänster i bild Kjetil ?, höger Birger ? anställd jordgubbsklassare, övriga okända.

4 Diskussion och slutsatser

Under en 70-årig tidsperiod var jordgubbsodlarna yrkesverksamma i Finnerödjaområdet, samtidigt var det en omvälvande tid i världen och i Sverige. Ett världskrig, massutvandring, och stora omstruktureringar i hela jordbrukspolitiken. Resultaten visar att paralleller kan göras mellan jordgubbsodlingen i Finnerödjaområdet, och den agrara jordbruksutveckling som skedde i Sverige under 1900- talet. Den förändrade jordbrukspolitiken påverkade de småskaliga jordbrukarna i Sverige, så även jordgubbsodlarna i Finnerödjaområdet. Det blev svårare att leva på sina småskaliga jordgubbsodlingar, småbrukarstödet dras in, och den viktiga tågtransport via SJ för att kunna leverera jordgubbar effektivt till hela Sverige, tas bort från Finnerödja. Dock visar resultaten att runt 1967, samtidigt som de flesta småskaliga jordbrukare lägger ner sina odlingar i Sverige, blomstrar jordgubbsnäringen i området. Under 1960-talet var Finneröjdjädistriktet överlägset den största producenten av jordgubbar för färskvarumarknaden i Sverige. Odlingsarealen och antalet odlare fortsatte att öka i området. Till stor del är det bildandet av Jordgubbsodlarförening som påverkat denna positiva utveckling i området. Genom Jordgubbsodlarföreningen blev odlarna så många till antal, att de gemensamt stod starka mot den omvälvning och krafter som rådde i samhället.

Resultaten och arkivdokumentation som framkommit, visar att Hushållningssällskapen och Lantbrukshögskolan har haft en betydande roll för utvecklingen av jordgubbsodlingen i Finnerödjaområdet. Därav kan det antas att de stora satsningar som gjordes på försöksodlingarna i området påverkade, och var viktiga för den fortsatta jordgubbsodlingen i Sverige, samt påverkade den rådgivning som skedde till bär odlare i hela Sverige.

Den dokumentation som hittats i arkivmaterialet styrker och ger en förståelse kring den omfattning av handelsgödsel och besprutning som skett av odlarna. De cirkulär, broschyrer, sprutscheman och informationsblad som funnits visar att det har investerats stora resurser på de olika försöksgårdarna i Finnerödjaområdet. Detta genom statlig inrådan, då Hushållningssällskapen, Lantbrukshögskolan och Statens Växtskyddsanstalt helt eller delvis bedrevs med statliga medel. I de broschyrer som gavs ut, *Bärodlaren* av Sveriges Pomologiska Sällskap, och *Jordgubbsbladet* via Hushållningssällskapen, demonstrerades bland annat de senaste odlingsråden. Här beskrivs ofta hur olika bekämpningsmedel och handelsgödsel ska användas mot olika parasiter, sjukdomar, svampangrepp och jordtrötthet. I dessa broschyrer är det också mängder med reklam från olika stora privata aktörer, och företag inom området som säljer bekämpningsmedel och handelsgödsel. Detta kan ifrågasätta deras objektivitet och ställningstagande till de olika medlen. Då odlarna i området till stor del levde på den inkomst jordgubbarna levererade, och den småskaliga jordbruket inte gav möjlighet till växelbruk, hade rådgivarna stort inflytande och odlarna litade på deras kompetens. Steget att använda bekämpningsmedel och handelsgödsel i denna utsträckning, var ett sätt att säkra inkomsten och levebrödet för familjen. En intressant fråga är, skulle det gå att göra samma småskaliga odlingsresa med lika höga avkastning idag, utan användning av bekämpningsmedel och handelsgödsel?

Det var bildandet av Jordgubbsodlarföreningen som gjorde att de småskaliga jordgubbsodlarna, tillsammans med de ypperliga betingelser för jordgubbsodling runt sjön Skagern, blev en sån framgångssaga för jordgubbsodling i Finnerödjaområdet. Det är också just den småskaliga odlingen, i kombination med att ingen ny generation tog över, som verkar göra att framgångssagan når sitt slut under 1990- talet. Det går inte längre att konkurrera med de storskaliga odlingarna.

De intervjuade odlarna i den här uppsatsen utgör en bråkdel av de yrkesverksamma odlarna som fanns i området. Intervjuerna med odlarna genomfördes delvis i grupp vid flertal tillfällen där informanterna pratade fritt. En svårighet var att leda samtalet efter de frågor som förberetts. Men samtidigt gav det fria samtalet mellan informanterna annan information än den förväntade. Eftersom en del av de intervjuade är äldre, så sviktade minnet ibland. Att intervju i grupp visade sig vara positivt då informanterna friskade upp varandras minne. Samtidigt kunde de verifiera varandras fakta. För framtida studier skulle det vara väldigt intressant att fortsätta intervju och dokumentera jordgubbsodlare och ättlingar i trakten för att ge en bredare bild av yrkesodlingen. Detta skulle bidra med mycket kunskap om svensk bärodling och trädgårdshistoria. Vidare skulle det vara intressant att intervju de som jobbade på Jordgubbsodlarförbundet, Finnerödja Bär AB och rådgivarna i området för att ge en mer komplett bild än den som här ges av odlarna. Att även undersöka i hur stor utsträckning småbrukarstödet som gavs då basjordbruket infördes 1947, antogs bland odlarna i Finnerödjaområdet skulle ge förståelse för utvecklingen i området. Att jämföra med dagens jordgubbsodlingen är också en intressant tanke.

Intressant skulle också vara att sammanställa och jämföra ytterligare arkivdokumentation från Hushållningssällskapet i Värmland och Skaraborg då jordgubbsdalen låg i de tre olika länen. Då Finnerödja Bär AB:s lokaler brann ned 1983, försvann mycket viktig dokumentation och arkivmaterial. Räkenskaper och dokument mellan åren 1983–1987, efter branden och fram till att Blekinge Invest AB köper upp Finnerödja Bär AB, skulle vara intressanta att få tag på. Detta för att ytterligare förstå utvecklingen i området, samt utröna i hur stor påverkan konkurrensen med utländska bär blev för odlarna i Finnerödjaområdet. Försök har gjorts att hitta dessa dokument, då de finns i privat ägo hos andra odlare och anställda på Finnerödja Bär AB, har de inte varit möjliga att få tag på.

Den utveckling som sker på de undersökta gårdarna följer till viss del den jordbruksutveckling som sker i stort i Sverige. De effektiviserar och rationaliserar jordgubbsodlingen, tydligt blir att det går från ett småskaligt familj jordbruk *Generation 1*, där odlarna är innovativa entreprenörer, och tillverkar maskiner samt hittar nya vägar att distribuera sina jordgubbar på. För att sedan under *Generation 2* expandera odlingen vilket ger möjlighet att leva helt på jordgubbsodlingen. Gårdarna hjälps åt under denna tid och lånar häst och maskiner av varandra. En omställning sker sedan för att möta samhällsutvecklingen, det går inte längre att leva på odlingen under *Generation 3*, maskinerna gör sitt intågande och de flesta odlare blir ”månshandbänder”. Till sist fanns det ingen generation som var beredd att satsa storskaligt i området, då lönsamheten ansågs för dålig. I hur stor utsträckning odlarna i Finnerödjaområdet låg efter den utveckling som skett i de områden där omställning skett till storskalig odling är oklart. Dock kan den antas ha spelat en stor roll till nedgången av odlingen i området. Jorden var trött då inget växelbruk hade använts, jordburna sjukdomar såsom jordgubbsnematoden var svår att bli av med och skulle kräva ett växeljordbruk om jordgubbsodling skulle vara fortsatt möjlig.

Då det saknas en vetenskaplig sammanställning av jordgubbsodlingen i området, är alla delar i den här uppsatsen lika viktiga för att förstå utvecklingen i området. En utmaning har varit att hitta källor och arkivmaterial då de är spridda både geografiskt samt mellan olika institutioner och verksamheter. Mycket arkivmaterial är i privat ägo hos odlarna eller företag, dessa är svåra att få tag på då det inte finns några krav på att offentliggöra detta material. Något som varit svårt att finna är historiska foton från de första odlingarna i början av 1900-talet. Då det idag inte finns några levande informanter från *Generation 1* skulle detta komplettera historiska fakta. Detta kan förhoppningvis finnas i andra privata arkiv, och fortsatt återfotografering kan vara möjlig som visar den förändrade markanvändningen.

5 Sammanfattning

Sverige stod inför en stor omvandling under 1900-talet. Genom statlig väg genomfördes olika förändringar för att omvandla jordbruket i en viss önskad riktning. I kölvattnet av nödår, hunger och utvandring skulle matproduktionen effektiviseras för att räcka till den ökade befolkningmängden i Sverige.

Byn Däldenäs utanför Finnerödja genomgick laga skifte under 1840-talet. Landskapet präglas av denna omvandling än idag. I början av 1900-talet skedde en uppodling av ängsmarkerna, och nya gårdar bildades på de tidigare utmarkerna. De flesta gårdarna i Finnerödjaområdet var småskaliga, och självförsörjande under tidigt 1900-tal. Det fanns inga marginaler att saluföra gårdens produktion. På en gård i byn Däldenäs gjorde två bröder i början av 1900-talet ett försök att dryga ut marginalerna med jordgubbsodling. Detta visade sig vara ett väldigt lyckat försök, och spred sig med tiden i hela Finnerödjaområdet. Den yrkesverksamma småskaliga jordgubbsodlingen i området pågick från omkring 1920- till 1990-talet, ett spann på 70 år, där hantverket kring jordgubbsodling nedärvt till största del i samband med generationsskifte. Antingen skiftet mellan släktgenerationer, eller skiftet mellan gårdsgenerationer. Under 1960-talet var odlingarna i området de mest omfattande i Sverige, och stod för 60 procent av färskvarumarknaden för jordgubbar. Under denna 70-årsperiod har det, delvis genom statlig väg, investerats mycket resurser för att utveckla och främja odlingen i just Finnerödjaområdet. Försökodlingar har bedrivits på flera gårdar i området både genom Hushållningssällskapen och Lantbrukshögskolan. De genomförde olika sort-, odling-, gödsling-, transport-, och besprutningsförsök, samt en omfattande rådgivning har bedrivits i området.

Uppsatsen består främst av kvalitativa intervjuer med lokala äldre odlare, och ättlingar till dessa. Intervjuerna utgör en viktig del i det här arbetet för att dokumentera det yrkesmässiga hantverk och kulturarv som odlarna tillskansat sig. En risk är att detta hantverk kan gå förlorat, då det finns en stor brist i dokumentationen kring de lokala yrkesverksamma odlarna. Genom ett antal intervjutillfällen har frågor och samtal förts för att få en så bred bild som möjligt av hur livet som jordgubbsodlare såg ut, och utvecklades från 1920-tal tills dess att odlingen upphörde i trakten.

En beskrivning har gjorts av den agrara jordbruksutvecklingen i Sverige, och resultatet redovisar den jordgubbsutveckling som skedde i Finnerödjaområdet utifrån frågeställningarna:

- Varför blev jordgubbsodling så betydande för trakten kring Finnerödja?
- Varför upphörde odlingen?

En tidsaxel har sammanställts utifrån den litteratur, dokumentation och de intervjuer som redovisats i uppsatsens undersökning och reultatsdel. Detta för att förstå och klargöra hur både stora och små förändringar i Sverige har påverkat jordgubbsodlingarna i området.

De faktorer som främst varit avgörande för att jordgubbsodlingen blev så lyckad och omfattande i trakten kring Finnerödja är:

- Att rätta betingelser visade sig vara ypperliga för jordgubbsodling i området, såsom: jordmån och läge. Jordgubbsodlingarna blev gynnsamma till följd av rätt jordmån, och läget vid sjön Skagern var avgörande då vattnet värmde upp marken. Problem med frostnätter vid blomning var minimal, vilket resulterade i tidiga skördar.

- Att de småskaliga jordgubbsodlarna organiserade sig och bildade föreningen Finnerödja Jordgubbsodlaförening 1947. Odlarna stärkte sig mot uppköparna som betalade underpriser för jordgubbarna. I rådande tider lade de flesta småskaliga odlarna ned sina odlingar till följd av ny jordbrukspolitik. Genom statlig väg främjades storskalig odling för att möta efterfrågan på matproduktion i Sverige. Den småskalig odlingen blev således bortrationaliserad. Troligtvis skulle inte de småskaliga odlarna i Finnerödjaområdet haft möjlighet att överleva på sina små gårdar, om inte Jordgubbsodlarföreningen bildats. Tillsammans blev odlarna på detta sätt den största producenten av jordgubbar på färskvarumarknaden.
- Att de omfattande satsningarna på försöksgårdarna och rådgivning i området hjälpte till att stärka samt främja den lokala odlingen av jordgubbar. Detta kan också antas haft stor betydelse och stärkt den inhemska jordgubbsodlingen i Sverige.
- Att genom SJ fick snälltågen stopp i Finnerödja, detta skulle bli betydande då jordgubbar är en ytterst känslig färskvara, med kort hållbarhet. Möjligheten att distribuera ut bär till hela Sverige så effektivt som möjligt med snabba leveranser öppnade upp för en större marknad. Detta medförde att Jordgubbsodlarföreningen växte och kunde konkurrera med de storskaliga odlarna.
- Att odlarna utvecklade sina gårdar och köpte in bevattningsystem och maskiner. I kombination med den mängd bekämpningsmedel och handelsgödsel som gjorde att de kunde fortsätta odlingarna i regi som månskensbönder. Det gick inte längre att leva helt på sina odlingar då avkastningen var för låg. Denna effektivisering av jordbruket gjorde att odlarna kunna fortsätta odla samma kvantitet jordgubbar med lägre arbetsinsats.

De främsta avgörande faktorer för att jordgubbsodlingen upphörde i området är:

- Från statlig håll var det flera olika punkter som påverkade de småskaliga odlarna i området:
 - Införandet av ny jordbrukspolitik 1947 och 1967 främjade storskalig produktion och missgynnade de småskaliga odlarna.
 - Tullar och regleringar främjade exportvaror, och konkurrensen av importerade bär gav en sviktande marknad för svenska bär.
 - SJ tog bort stoppet för transporttåg i Finnerödja, detta var en viktig del för att effektivt transportera ut bären i hela Sverige.
- Finnerödja Bär AB gick i konkurs och köptes upp av Blekinge Invest AB. Den nya ägaren satsade endast på storskalig produktion vilket gjorde att möjligheten att leverera in bär till Finnerödja Bär AB:s lokaler försvann. Istället skulle odlarna leverera sina bär till Örebro vilket blev en betydligt längre transportväg. Den innan mer personliga och familjära hanteringen och klassningen av bär försvann. Detta gjorde att odlarna i Finnerödjaområdet förlorade förtroendet för den nya ägaren.
- Ingen var beredd under 1990-talet att satsa och ta över jordgubbsodlingen i området. Detta till följd av den dåliga avkastningen som gjorde det svårt att investera och utöka gårdarna. Odlarna i Finnerödjaområdet hade svårt att hänga med i den utveckling som skedde i samband med den storskaliga produktionen, vilket gjorde att de tappade i produktion.
- Till följd av det långvariga brukandet utan växelbruk, blev jordtrötthet ett omfattande problem i slutet av 1990-talet. Olika jordburna sjukdomar som undviks med växelbruk blev besvärliga för jordgubbsodlarna. De små arealen gjorde att växelbruk inte var möjligt då avkastningen blev för låg med växelbruk.

Figurförteckning

- Figur 1, Jordgubbskungen Olle Jansson 1980- tal, Foto, Privat Kjell Abrahamsson.
Figur 2, Jordgubbsängel, Foto, Privat Gunn Sjöstedt.
Figur 3, Jordgubbskung 1961, Foto, Privat Gunn Sjöstedt.
Figur 4, Geografisk karta "Dälidenäs" och "Ängarna", Lantmäteriet.
Figur 5, Geografisk karta Jordgubbsområdet, Lantmäteriet.
Figur 6, De första odlingarna 1920- tal, Foto, Privat Ruth Olsson. Återfotografering 2016, Bilaga 7a, Författaren.
Figur 7, Gustaf på gården "Dälidenäs" 1920- tal, Foto, Privat Ruth Olsson.
Figur 8, En av de första jordgubbskartongerna, Foto, Privat Lars Gustafsson.
Figur 9, Gården "Ängarna" 1950, Foto, Privat Ebbe Holmberg. Återfotografering 2016, Bilaga 7b, Författaren.
Figur 10, Gården "Ängarna" 1960, Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 11, Gården "Ängarna" 1980, nyplantering, Foto, Privat Ebbe Holmberg. Återfotografering 2016, Bilaga 7c, Författaren.
Figur 12, Jordgubbskung Rüno 1975- 80, Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 13, Gården "Ängarna" 1970- tal, halmning, Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 14, Gården "Ängarna" 1970 -tal, Foto Privat Ebbe Holmberg.
Figur 15, Finnerödja Jordgubbsodlareförening 1950- tal, Foto, Privat Arne Sjöstedt.
Figur 16, Finnerödja Jordgubbsodlareförening 1961, Foto, Privat Arne Sjöstedt.
Figur 17, Annons Thermotågen 1952, Arkiv, Privat Gunn Sjöstedt.
Figur 18, Stationskajen Finnerödja 1950-tal, Foto, Privat Arne Sjöstedt.
Figur 19, Stationskajen Finnerödja 1950-tal, försäljning bär, Foto, Privat Arne Sjöstedt.
Figur 20, Jordgubbsförsäljning 1961 riksväg 6, Foto, Privat Gunn Sjöstedt.
Figur 21, Gården "Dälidenäs" 1951, Foto, O. Liljeqvists konstförlag. Återfotografering 2016 Bilaga 7d, Författaren.
Figur 22, Odlaren Olle i traktorn, troligen 1987. Foto, Nalle Elfqvist.
Figur 23, Gården "Ängarna" 1984, traktor. Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 24, Gården "Ängarna" 1984, fräs. Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 25, Gården "Ängarna" 1984, sprutmaskin. Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 26, Gården "Ängarna" 1980- tal, Vattenspridare, Foto, Privat Ebbe Holmberg. Återfotografering Bilaga 7e, Författaren
Figur 27, Gården "Ängarna" troligen 1986, Vattenspridare, Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 28, Gården "Dälidenäs" 2016, Foto, Privat Maria Holmberg.
Figur 29, Gården "Dälidenäs", ladugårdslänga 2016, Foto, Privat Maria Holmberg.
Figur 30, Gården "Dälidenäs" Jordgubbsläger 1958, Foto, Privat Olle Jansson.
Figur 31, Gården "Dälidenäs" Jordgubbsläger 1964, Foto, Privat Olle Jansson.
Figur 32, Gården "Ängarna" Jordgubbsläger troligen 1986, Foto, Privat Ebbe Holmberg.
Figur 33, Gården "Ängarna" Jordgubbsplockare, troligen 1986, Foto, Privat Ebbe Holmberg. Återfotografering Bilaga 7f, Författaren.
Figur 34, Lastning av jordgubbar, tidigt 80-tal. Foto, Privat Kjell Abrahamsson.
Figur 35, Leverans jordgubbar till Finnerödja Bär AB tidigt 80-tal. Foto, Privat Kjell Abrahamsson.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arkiv

Arkiv Centrum Örebro Län

Folkrörelsernas arkiv i Örebro län, Örebro läns Hushållningssällskap:
F 13:13, År 1940–1982, Handlingar rörande jordgubbsodling 1958–1974. Osorterat material.

Informanter

Informant 1. Olle Jansson, Jordgubbsodlare, intervju 2016-02-07, 2016-02-13.

Informant 2. Ruth Olsson, Ättling jordgubbsodlare, intervju 2016-02-13.

Informant 3. Ebbe Holmberg, Jordgubbsodlare, intervju 2016-02-07, 2016-02-13, 2016-03-02.

Informant 4. Yvonne Bäckelid, Ättling jordgubbsodlare, intervju 2016-03-02.

Informant 5. Anette Hallgren, Ättling jordgubbsodlare, intervju 2016-03-02.

Informant 6. Gunn Sjöstedt, Ättling jordgubbsodlare, telefonintervju 2016-03-02.

Informant 7. Kjell Abrahamsson, Yrkesverksam på Finnerödja Jordgubbsodlarförening, Finnerödja Bär AB och Blekinge Invest. telefonintervju 2016-04-16.

Informant 8. Birgitta Svensson, Rådgivare verksam i Finnerödja, Lantbruksnämnden 1985-91. Försöksledare SLU, mailkorrespondens 2016-02-08, 2016-09-15.

Tryckta källor

Antonson, Hans & Jansson, Ulf (red.) (2011). *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900: studier av de areella näringarnas geografi och historia*. Stockholm: Kungl. Skogs- och lantbruksakademien

Berge, Gunnar (1947). *Hemträdgården: dess anläggning och skötsel*. 8. uppl. Stockholm: LT

Erixon, Sigurd & Ericson, Olof (red.) (1960). *Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Örebro län, D. 2, Axberg, Degerfors, Edsberg, Eker, Ervalla* Uddevalla: Hermes

Flinck, Maria (1994). *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tiden

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.) (2006). *Det svenska samhället 1720-2000: böndernas och arbetarnas tid. 2.*, uppdaterade och utök. uppl. Lund: Studentlitteratur

Ilminge, Christina (2004). *Bevara & sköta en gammal trädgård. 2.* uppl. Stockholm: Prisma

Isacson, Maths & Flygare, Iréne (2003). *Det svenska jordbrukets historia. [Bd 5], Jordbruket i välfärdssamhället : 1945-2000*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

Israelsson, Lena (2011). *Handbok för köksträdgården: odla grönsaker, kryddor och bär. [Ny, uppdaterad utg.]* Stockholm: Bonnier fakta

Myrdal, Janken & Morell, Mats (red.) (2001). *Det svenska jordbrukets historia. Bd 4, Jordbruket i industrisamhället : 1870-1945*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

Nilsson, Fredrik (1958). *Odling av frukt och bär: anvisningar för odling under svenska förhållanden*. Stockholm: Saxon & Lindström

Nerikes Allehanda, (1969) Nerikes Tidningen, årgång 127.

Ottosson, Lennart. *Jubileumssupplement: historiska artiklar sammanställda med anledning av 175-årsfirandet av akademiens installation = Supplement to commemorate the 175th anniversary of the Academy's inauguration. [En svensk trädgårdsnäring växer fram]* (1988). Stockholm: Skogs- och lantbruksakad.

Pettersson, Maj-Lis & Åkesson, Ingrid (2011). *Trädgårdens växtskydd: [askskottsjuka, bladlöss, fruktträdskräfta, kålfjäril, potatisbladmögel, sköldlöss]*. Omarb. utg. Stockholm: Natur & kultur

Elektroniska källor

Lantmäteriet, Översiktskarta Skagern, (<https://kso.etjanster.lantmateriet.se/?e=464742&n=6538363&z=7>), Hämtad 2016-09-28.

Lantmäteriet, Översiktskarta Dälidenäs och Ängarna, (<https://kso.etjanster.lantmateriet.se/?e=463050&n=6541991&z=10>), Hämtad 2016-09-30.

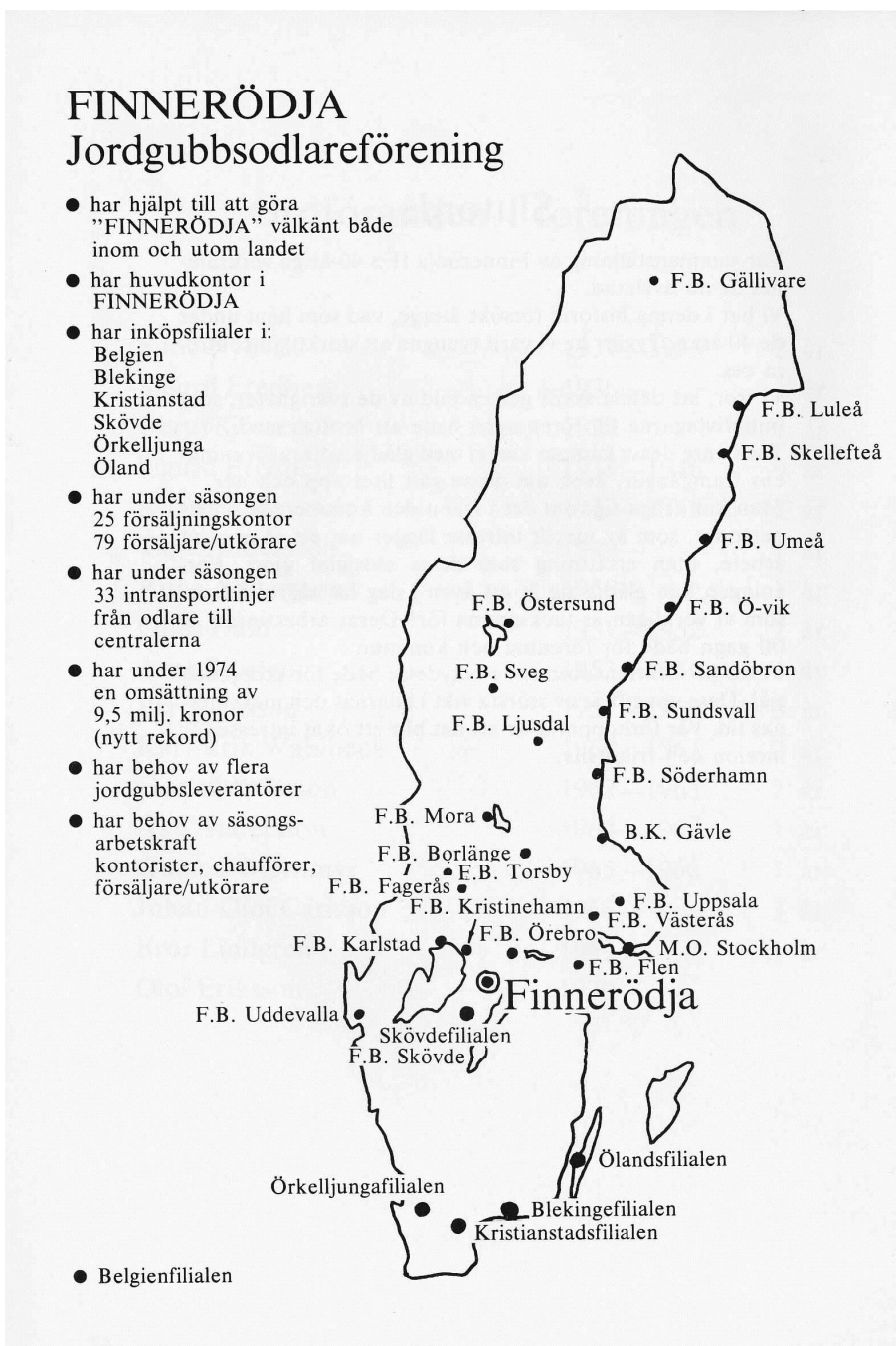
Nationalencyklopedin, sökord Jordgubbe.

Tillgänglig:

(<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/jordgubbe>), Hämtad 2016-09-28.

Bilagor

- Bilaga 1, Finnerödja Jordgubbsodlarförening försäljningskarta 1974.
- Bilaga 2, Del ur Finnerödja Jordgubbsodlarförening årsredovisning 1962.
- Bilaga 3, Tidsaxel mellan år 1842–1995.
- Bilaga 4, Korrespondens Ollonborre 1965.
- Bilaga 5, Jordgubbsföreningens stadgar 1946.
- Bilaga 6, Avgifter till Finnerödja Bär AB, Arkiv.
- Bilaga 7a, Gården "Däldenäs" 1920-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7b, Gården "Ängarna" 1950-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7c, Gården "Ängarna" 1980-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7d, Gården "Däldenäs" 1950-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7e, Gården "Ängarna" 1980-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7f, Gården "Ängarna" 1980-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7g, Gården "Ängarna" 1980-tal samt återfotografering 2016.
- Bilaga 7h, Gården "Ängarna" 1980-tal samt återfotografering 2016.

Finnerödja Jordgubbsodlarförening försäljningskarta 1974.
Arkiv, Privat, Gunn Sjöstedt.

ÅRSREDOVISNING

över

FINNERÖDJA JORDGUBBSODLAREFÖRENING u. p. a.

under dess sextonde verksamhetsår för tiden 1/1—31/12 1962.

Medlemsantalet har under 1962 varit 431 st. Nya inträden under samma tid har varit 10 st. och antalet utträden 18 st.

Medlemskapitalet är i A-insatser 5.918,5 st. à 10:— =	59.185:—
B-insatser =	167.843:59
Summa medlemskapital i kronor		<u>227.028:59</u>

Styrelsen har under året utgjorts av:

Gunnar Skagersten, Krigsmansbol, ordf.;
Bernhard Karlsson, Brinketorp, v. ordf.;
George Jansson, Långåsen;
Evert Gustavsson, Skövde; nämnda fyra valda t. o. m. årsstämman 1963.
Sten Blom, Grönelid;
Ragnar Carlsson, Revsten;
Anders Bjerling, Gatan; de senare tre valda t. o. m. årsstämman 1964.

Styrelsesuppleanter har varit och äro:

Bernhard Eriksson, Råbäck;
Hugo Larsson, Vassvik;
George Hedström, Ekan;
Yngve Andersson, Gisselbacka; nämnda fyra valda t. o. m. årsstämman 1963.
Gösta Karlsson, Långåsen;
Bo Holmström, Lämåsen;
Elov Eriksson, Sirbo; de senare tre valda t. o. m. årsstämman 1964.

Föreningens föreståndare, har under året varit köpman Karl-Erik Weststrand, Kristinehamn, och kamrer har varit Ivan Nordin, Lantbruksförbundets Bokföringsbyrå, Örebro. Vidare har 10—30 man varit anställda på kontor och lager för klassning, omlastning, inkörningsarbeten och distribution.

Under säsongen har till föreningen levererats 1.758.997 liter till ett försäljningsvärde av kronor 2.357.652:30 samt potatis, till ett försäljningsvärde av kronor 91.627:60.

Differensen mellan inkomna och utgångna bär har varit 2.740 liter, vilket utgör 0,2 % av omsättningen.

Del ur Finnerödja Jordgubbsodlarförening årsredovisning 1962.
Arkiv, Privat, Gunn Sjöstedt.

Bilaga 3

<u>Omvärlden</u>	<u>Tidsaxel</u>		<u>Lokalt</u>
- Laga skifte, gårdarna styckas sönder, småbruk	1842		
- Första världskriget	1914-18	1914-18	- 1:a generation jordgubbsodlare, Gustav & Gottfriid börjar odla jordgubbar.
- Andra världskriget	1939-45	1920-30	- Jordgubbsodlingen spritt sig i trakten
		1940	- Jordgubbsläger införs med "jordgubbsflickor" genom länsarbetsnämnden
- Ny jordbrukspolitik, basjordbruk införs, rationalisera bort småskaligt jordbruk, tullar och regleringar införs.	1947	1947	- Finnerödja bärodlaiförening bildas 30 dec.
		1950	- Trålädefabriken i Finnerödja börjar, godsvagnar börjar gå från stationen 10-14 vagnar/dag. Foto finns.
		1951	- Ab Firma Jordgubbar bildas, privat uppköpare "jordgubbskungen", stor aktör. - Jordgubbsodlarföreningen flyttar till ny lokal, jordgubbsnoppning till konservering börjar.
		1952	- Föreningen börjar med potatisodling som komplement.
- Staten drar in resebidrag till jordgubbsflickorna.	1954	1953-57	- Generationskifte 2:a , Thermotågen börjar gå från Finnerödja, frysvarnar.
		1953-58	- Gustaf Alm rådgivare i området via Hushållningssällskapet (HHS). - HHS börjar med potatisodlingförsök.
-Konsortium Svenska Bär bildas, 75% av landets bärodla ansluter sig.	1960	1958	- AB Firma Jordgubbar börjar med lingon export, succé.
-Riksdag beslutar att tillsätta kommitté för utredning i samband med statliga fältförsök där HHS är inblandade.	1961	1959	- Ökad tågtransport med 31 lastade vagnar/dag från Finnerödja station.
		1960	- Ordförande Anton Carlsson bärodlaiföreningen avgår, premieras av Hushållningssällskapet.
-Utbildning krävs för Klass 1 bekämpningsmedel.	1962	1961	- Plantförmiddling börjar genom HHS. odlare kan lämna och köpa.
-Boken "skydda grödor" sänds ut till alla HHS av LTK.	1964	1962	- Förenings medlemmar uppe i 431 st.
-Konkurrens från utlandet börjar.	1965-66	1964- 67?	- Börje Erikssonrådgivare via HHS, tidigare rådgivare via föreningen.
. Ny jordbrukspolitik, småbrukarstödet dras in. Storskaligt främjas	1967	1965-66	-AB Firma Jordgubbar gör försök med flygtransport från Laxå. Statens järnvägar lägger ned tågtransport med bär från Finnerödja.
		1967	-Lantbruksnämnden tar över rådgivning i Sverige, Felix Wevel börjar rådgivning i området? till 1984
		1967	- Föreningen börjar handla med skånebär, årsavgift införs.
		1971	- AB Firma Jordgubbar får ny direktör, Allan Carlsson.
		1974	-Förening uppe i 25 försäljningskontor i landet. Generationskifte 3:e
		1978	-Jordgubbsodlarföreningen och Firma Jordgubbar slås ihop.
-SM jordgubbsplockning första gången Östergötland.	1985	1983	- Finnerödja Bär AB lokaler brinner ner. Störst i Sverige. Omsätter 35milj kr/år.
		1984-91	- Birgitta Svensson rådgivare i området via Lantbruksnämnden.
		1986	-SM jordgubbsplockning i Finnerödja.
-Tjernobyolyckan. Staten inför bidrag för att inte bruka jorden.	1987	1987	-Blekinge Invest AB, Olofström köper upp Finnerödja Bär AB som går i konkurs p.g.a. Tjernobyolyckan, början till slutet för odlarna i Finnerödja då nya ägarna satsar på storskaligt.
- Sverige med i EU, bidragsreglerat jordbruk.	1995	1991 -	- Länsstyrelsen tar över all rådgivning, samt privata aktörer.

Bilaga 4

STATENS VÄXTSKYDDSANSTALT

Postadress: SOLNA 7 - Frakt- och ägodsadress: ULRIKSDAL
Telefon: 85 01 20

D. Nr. 2894 / BT
Vid besvarandet av detta brev
angiv ovanstående nummer

Solna 7, den 15 sept. 1965

Korrespondens och försändelser rörande tjänsten adresseras till Statens växtskyddsanstalt, ej till någon särskild avdelning eller tjänsteman personligen.

Herr Runo Holmberg
Däldenäs
Å t o r p

Jag sökte Eder per telefon men lyckades ej träffa Någon hemma. Jag ville nämligen höra mig litet för sng. ollonborrargreppen. Rör det sig om en äldre odling, alltså 3-4 år gammal så är det nog omöjligt att med kemikalier komma djuren till livs. Det krävs ju mycket stora preparatmängder som måste vattnas med till det djup där larverna finns om man skall ha chans att döda dem. Myllning med torra preparat, som brukas ned i jorden, kan man bara använda före plantering och det har ju praktiserats i stor skala nämligen med aldrimmedel. Sedan dessa nu blivit misstänkta som rätt giftiga och ev. snart kan komma att förbjudas - de har redan förbjudits att användas som betningsmedel för frö - står vi tills vidare nästan rädlösa då det gäller bekämpning av ett flertal jordbundna insekter. Med diazinonmedel, t.ex. Hudingr-milat har man fått god effekt mot t.ex. kålflugelarver men endast svag effekt mot knäppare och därför tror jag knappast att det har någon större effekt på ollonborrlarver. Särskilt kan man få effekt av t.ex. parationvattning (vanlig konc. som mot bladlöss och spinn) men det blir ju mycket stora mängder som måste till. Nu mot nästen söker sig larverna ned till ett par dm:s djup - har Ni observerat hur djupt larverna f.n. ligger? och då går det säkert åt minst 15 lit. pr ^{dm²} av färdig besprutningsvätska för att den skall nå ned till djuren.

Skall man anlägga ny jordgubbsodling på sådana mark

ker där det finns gott om ollonborrar- de företrar ju sandiga jordar - så är säkrast ett helträda jorden året innan och då bruke den mycket flitigt så ev. larver inte har något ogräs att leva av och dessutom av brukningen oros och förs upp till marlyten, där fåglarna plockar upp dem. Ni skriver att Ni ej kan få tag i aldrimmedel. Jag vet att firmorna inte längre gör någon propaganda för medlen ifråga men för medbrukning före plantering så kan vi tills vidare gärna rekommendera dem och jag tror säkert att centralföreningen på orten kan skaffa Er preparat. Vid samtal nyligen med Giftmänn- den erfor jag att den inte har något att erinra om medbrukning av aldrin eller vattning med aldrinemulsion vid nyplantering. Däremot avråder nämnden från användning i bärande odlingar.

I tjänsten

Per Sundberg

Korrespondens Ollonborre 1965.
Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.

STADGAR

för

Finnerödja Jordgubbsodlareförening

u. p. a.

§ 1.

Föreningens firma är Finnerödja jordgubbsodlareförening u. p. a.

§ 2.

Föreningen, vars verksamhetsområde utgöres av Finnerödja och Nysunds socknar med omnejd, har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att på förmånligaste sätt avyttra deras skörd av jordgubbar och annan i samband därmed stående verksamhet.

§ 3.

Föreningens styrelse har sitt säte i Finnerödja.

§ 4.

Till medlem i föreningen kan antagas varje inom föreningens verksamhetsområde boende jordgubbsodlare, som förbinder sig att följa föreningens stadgar och beslut och vill bidra till förverkligandet av föreningens i § 2 angivna ändamål. Ansökan göres skriftligen hos föreningens styrelse, som har att avgöra, huruvida och på vilka villkor ansökan kan beviljas.

§ 5.

Varje insats lyder å 10:— kronor. Medlem skall delta i föreningen med en insats för varje påbörjat 500-tal liter jordgubbar, som medlem levererat till föreningen under närmast föregående verksamhetsåret. Vid minskning nedsättes inte antalet insatser. Intill dess medlem levererat jordgubbar till föreningen under ett helt verksamhetsår deltar medlem i föreningen med det antal insatser, som styrelsen uppskattningsvis bestämmer och sker därefter reglering av insatsantalet i enlighet med vad ovan sagts.

§ 6.

En insats betalas kontant vid inträdet. Återstående insatser betalas kontant eller genom överlämnande av en till föreningen eller order ställd förbindelse, förfallen till betalning tre månader efter å någondera sidan skedd uppsägning. Förbindelsen avbetalas antingen kontant eller genom avdrag enligt styrelsens bestämmande dels från medlem tillkommande dellikvid för levererade produkter, dock högst 3 procent av den vid varje tillfälle tillgängliga dellikviden, dels ock från medlem tillkommande efterlikvid.

§ 7.

Medlem är skyldig att leverera friska, rena och nyplockade bär i fulla mått, förpackade i rena, starka lådor. Bärkartongerna skola vara märkta med odlarens medlemsnummer.

Medlem äger ej rätt att utan föreningens medgivande sälja jordgubbar.

§ 8.

Fullgör icke medlem den honom enligt § 7 åliggande leveransplikten, är denne skyldig att vid anfordran till föreningen utgiva skadestånd för varje kvantitet, som ej levererats till föreningen, med belopp motsvarande den summa föreningen vid leverans till densamma skulle ha avräknat för motsvarande kvantitet.

§ 9.

Medlem må med styrelsens tillstånd överlåta sina insatser till person eller samfällighet, som är eller i samband med överlåtelsen antages till medlem i föreningen.

Att dessa stadgar blivit antagna vid föreningens sammanträde den 30 december 1946 betyga undertecknade, föreningens styrelse:

Anton Carlsson Valfrid Olsson R. Johansson Gunnar Skagersten
Bernhard Karlsson Georg Jansson Gust. A. Eriksson

Bilaga 6

DDL.NR	LEVERANTÖRSFÖRTECKNING NAMN	DIST FINNERÖDJA TRF AVG
108	SIGVARD ANDERSSON	146:-
123	ROGER BERG	359:-
124	ALF NICKLASSON	226:-
126	MARTIN KARLSSON	328:-
127	PER ARNE ANDERSSON	491:-
128	BERTIL SVENSSON	139:-
131	KRISTINA KARLSSON	337:-
132	BÖRJE ANDERSSON	203:-
138	LENNART KARLSSON	447:-
139	BRITT OLAUSEN	161:-
141	ANITA HEDLUND	343:-
157	LENNART ERIKSSON	558:-
160	STIG ANDERSSON	208:-
163	GÖSTA ERIKSSON	770:-
178	BENGT HEDSTRÖM	227:-
179	STIG GUSTAVSSON	190:-
193	GÖSTA CARLSSON	275:-
199	ANNIKA GUSTAVSSON	155:-
214	BIRGITTA FREDRIKSSON	270:-
228	MATS BENTZING	329:-
231	KJELL ANDERSSON	138:-
239	HENRY SVENSSON	630:-
268	WALTER JOHANSSON	852:-
328	TAGE FILMERSSON	241:-
351	VEGA LINDSTRÖM	153:-
358	YVONNE SPJUTH	325:-
359	LARS OLOV LARSSON	194:-
360	MARGARETA CARLSSON	454:-
368	MÄRTA ANDERSSON	186:-
407	BO KARLSSON	813:-
414	HUGO NICKLASSON	125:-
424	GÖTE WIDHAGE	425:-
426	BROR PETERSSON	213:-
474	GUNILLA WESTERLUND	202:-
477	OLOF JANSSON	711:-
479	BERTH KARLSSON	504:-
484	EBBE HOLMBERG	254:-
487	SIGRID ANDERSSON	543:-
492	MONIRA HEDESTRÖM	175:-
503	BENGT GUSTAVSSON	170:-
505	LEIF PETERSSON	139:-
508	OLOF ABRAHAMSSON	208:-
509	INGER o LISBETH KARLS	157:-
517	LARS ERIK NILSSON	467:-
528	KARL ERIK ANDERSSON	138:-
545	SK LÄNS HUSHÅLLNINGS	356:-
570	ARNE SVANTESSON	1.280:-
575	GÄSTGIVAREGÅRDENS LANTBRUK	818:-
581	SV LANTBRUKSUNIVER	175:-
565	ELOF DAHLEN	333:-
SUMMA AVGIFTER		17.549:-

1987

Pg. 1/12-87

TILL Pg. 59750-9

OLOF ABRAHAMSSON
KASSÖR.

(AVDRAGET I TIL

BASERAT PÅ

1986 LEIGRANS)

Avgifter till Finnerödja Bär AB baserat på gårdens storlek.
Arkiv, Privat, Kjell Abrahamsson.

Bilaga 7a

*Gården "Däldenäs" 1920- tal. Jordgubbsodlingar, Gustaf Johansson till vänster i bild, övriga okända.
Arkiv, Privat Ruth Olsson.*

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7b

*Gården "Ängarna" 1950- tal. Potatisodling framför huset, samma mark odlades det senare jordgubbar på.
Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.*

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7c

*Gården "Ängarna" 1980- tal, Närmast nyplanterat jordgubbsland, längre bort äldre jordgubbsland.
Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.*

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7d

*Gården "Däldenäs" 1950-tal, Jordgubbsodlingar syns framför boningshus, senare blev all mark i bild uppodlad jordgubbsmark
Arkiv, Foto, O. Liljeqvists konstförlag.*

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7e

*Gården "Ängarna" 1980- tal, Här syns all mark som uppodlade jordgubbsland. Den nya vattenspridaren sprutar båda landen i bredd.
Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.*

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7f

Gården "Ängarna" troligen 1986. Jordgubbsplockare i jordgubbsland, Till höger Ebbe Holmberg, Längst till höger nedplöjt land som ska nyplanteras nästkommande vår. Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7g

*Gården "Ängarna" 1980- tal, Halmade jordgubbsland framför boningshus med lokala plockare.
Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.*

Återfotografering september 2016.

Bilaga 7h

*Gården "Ängarna" 1980- tal, Halmade jordgubbsland framför boningshus sluttande ner mot sjön Skagern. Lokala plockare.
Arkiv, Privat Ebbe Holmberg.*

Återfotografering september 2016.